



Akademien för de friska källorna

PRELIMINÄR UTGÅVA

LITTERATUR OM HÄLSOBRUNNAR OCH KÄLLOR SAMT EN DEL ÄLDRE SKRIFTER OM VATTENLEDNINGAR OCH VATTENFÖRSÖRJNING I SVERIGE. SAMMANSTÄLLNINGEN UTFÖRD TILL SEMINARIUM OM HÄLSOKÄLLOR OCH BRUNNSKULTUR DEN 1 OKTOBER 2001 I UPPSALA.

Uppdaterad 13 januari 2003.

Nedanstående sammanställning av publicerat material om hälsobrunnar och vattenledningar i Sverige har gjorts genom listning av samlad litteratur i ämnet och den i Libris auktionskatalog över Bengt Bernströms boksamling beskrivna litteraturen [angivet med (1) efter litteraturuppgiften nedan] och efter den i boken "Mat och dryck" av Hans Blomqvist upptagna litteraturen [angivet med (2) efter litteraturuppgiften på samma sätt]. Några referenser som hämtats från Mats Bergmark Bad och Bot är märkta med (3). Eftersom nästan varje sockenbeskrivning omnämner eller beskriver källor inom respektive socken finns ytterligare arbete att utföra för att få listan mer komplett. Den får således efterhand som litteraturuppgifter framkommer kompletteras. Listan kan om intresse finns läggas ut på Källakademiens hemsida.

Vissa litteraturreferenser har försetts med kommentarer för att upplysa litet om vad de kan innehålla. All tillgänglig litteratur har ännu ej hunnits med att skrivas in på listan varför detta är en preliminär utgåva. När detta hunnits med skall denna lista kompletteras med en uppdelning av referenserna på respektive län vilket kommer att underlätta att se vad som är skrivet om en viss källa eller brunnsort.

Sveriges Geologiska Undersökning SGU som började med en systematisk geologisk kartläggning av landet på 1850-talet och vilken fortfarande pågår bl. a. genom upprättande av hydrogeologiska länskartor har i flertalet kartbladsbeskrivningar information om källor och en grov bedömning av deras vattenföring. Källorna finns även markerade på kartorna. Vid SGU finns även ett speciellt arkiv för källor "källarkivet" där källans läge och något om dess kemiska egenskaper registreras på ett källkort. I denna litteraturförteckning har ej SGU:s kartblad med dess källinformation medtagits utan information om kartor och källor får sökas på SGU:s hemsida eller genom att kontakta källarkivet vid SGU.

Anders Eriksson, WSP
anders.c.eriksson@wspgroup.se

Monica Löwén, KTH
loewen@kth.se

Abelin, H.J. **Om några af helsovattens användbarhet i vissa sjukdomar inom barnåldern.** 1865, 9 sidor. Ur: Hygiea 1864. (2)

Agermark, Gösta. **Grennaforssa Hälsobrunn.** 1981. Värendsbygder 1981.

Ahlström, Eva. **”Att dricka källa”.** 1983. Engelbrekt 1983:4, årg. 6, Läns museet, Örebro.

Alfort, P.H. **Handbok för Brunngäster.** Beskrifning öfver Sveriges förnämsta helso-brunnar, brunns- och badinrättningar m m. Häfte 1-2. 1842. Häfte 1, 134 sidor. Häfte 2, 154 sidor.

Första häftet kallas ”Beskrifning av Sveriges förnämsta helsobrunnar” behandlar Medevi, Loka, Porla, Ramlösa, Johannisdal vid Köping, Adolfsberg vid Örebro, Sätra, Himmelstalund utanför Norrköping och Sankt Ragnhilds eller Söderköpings helsobrunn. Som avslutning på beskrivningen av varje hälsobrunn redogöres förlitteratur om brunnen som var känd 1842.

Almén, Aug. **Analys af Karlstads jernvatten.** Hygiea. Band XXXVIII. 1876, sid. 659-662. (2)

Almén, Aug. **Drabo jernvatten.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XII. 1876-1877, sid. 625-642. (2)

Almén, Aug. **Dricksvattens renande på kemisk väg, medelst jernklorid och kalkvatten.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XVII. 1881-1882, sid. 52-57. (2)

Almén, Aug. Genmäle på Jakob Worm Müllers kallad **”August Alméns skrift og mineralvandfabrikerne i Christiania”.** 1874, 38 sidor. (2)

Almén, Aug. **Huru bör ett dricksvattens godhet bedömas från sanitär synpunkt? Svar grundadt på jemförande undersökningar af 80 i Skandinavien förekommande naturliga vatten.** Jemte ett bihang: Om Hafsvattens beskaffenhet kring Skandinavien och Spetsbergen. 1870, 201 sidor. (2)

Almén, Aug. **Jemförelse mellan naturliga mineralvatten och konstgjorda, tillverkade vid apotekarnes mineralvattens aktiebolag i Stockholm.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XIII. 1877-1878, sid. 331-368. (2)

Almén, Aug. **Jemförelse mellan naturliga och konstgjorda helsovatten, sådana de i handeln förekomma.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band IX. 1873-1874, sid. 232-264; 269-318. (2)

Almén, August (Theodor). **Jemförelse mellan naturliga och konstgjorda helsovatten, sådana de i handeln förekomma.** Inbjudningsskrift. Till prof. T.R. Thaléns installation. 1874, 56 sidor. (2)

Almén, Aug. **Karlstads jernvatten.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band II. 1875-1876, sid. 481-514. (2)

Almén, Aug. **Karlstads jernvatten, ånyo undersökt 1877 och 1878.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XIII. 1877-1878, sid. 234-247. (2)

Almén, Aug. **Lannaskeda brunns jernvatten undersökt 1880.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XVI. 1880-1881, sid. 91-101. (2)

Almén, Aug. **Loka brunns vatten, undersökt 1877 af Aug. Almén.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XIII. 1877-1878, sid. 249-254. (2)

Almén, Aug. **Lundsbrunns jernvatten undersökt 1878.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XIV. 1878-1879, sid. 92-99. (2)

Almén, Aug(ust Theodor). **Några jernvattens styrka, bestämd.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XIV. 1878-1879, sid. 379-402. (2)

Almén, Aug. **Stockholms vattenledningsvatten, sand- och kolfiltrerad, enligt analyser af Aug. Almén.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XVII. 1881-1882, sid. 326-330. (2)

Almén, Aug. **Svar till E. Söderwall angående Ronnebyvattnet.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band XV. 1879-1880, sid. 136-143. (2)

Almén, Aug. **Undersökningar af dricksvatten.** Nordiskt medicinskt arkiv. Band III. 1871. Nr 15, 63 sidor. (2)

Ammon, Fr. Aug. **Ny hand-bok för brunns-gäster,...** Öfversättning från 4. tyska uppl. 1853, 138 sidor. (2)

Andersson, David. **Tillgången på dricksvatten i Vedbo och södra delen af Nordmarks härad.** 1901, 30 sidor. (2)

Andersson, K. **Källor i trakten av Vårgårda.** 1993. Sv. Bot. Tidskr. 87:31-51.

Andersson, N. och Gusting, M. **Hydrogeologiska undersökningar av Lummelunda-strömmen.** 1962. Stencil, Chalmers tekn. Högskola, Göteborg.

Andersson, Åke. **Söderköping.** 1965. Bok 192 sidor. På sid 134-137 redogöres för legenden kring S:t Ragnhild och historien kring Ragnhildskällan i Söderköping som anges varit känd sedan 1100-talet. På sid 138 –143 berättas om brunnslivet i Söderköping.

Andren, Erik. **Simrishamn.** 1974. Bok, 110 sidor. På sid 21 visas en bild av stadsbrunnen med träsnidat brunnshus som enligt uppgift fanns kvar några årtionden före tryckåret. Allt sedan medeltiden hade brunnen haft sin plats på Stortorget i stadens centrum. Fotot av brunnen är från 1935.

Annerstedt, Lars. **Falkenbergs Vattenledningsverk 1901-1976.** Häfte 48 sidor. Texten beskriver den successiva utbyggnaden från inledningen med Richerts utlåtande 1898 och beslut att inköpa Jonstorp och anlägga vattenverk för tillgodogörande av källorna vid Jonstorp. Även en skrift **Falkenbergs Vattenledningsverk 1901-1951** utan angivande av

författare finns. Den senare skriften har 33 sidor och redogör förutom för källutbyggnaden för olika brunnars tillkomst som "Alexibrunnen", "Lindahlsbrunnen" och "Skudes brunn". 1943 fick man bekymmer med bakteriehalter i de gamla källorna varför man övergick till att ta vatten endast från de tre nämnda brunnarna (se texten sid 15 i den senare nämnda skriften).

Antoni, F(ride). **Några undersökningar beträffande den relativa bakteriehalten i Stockholms vattenledningsvatten under febr. månad 1898.** Hygiea. Band 60. 1898, sid. 276-280. (2)

Apotekarnes mineralvattens aktiebolag 1875-1935. Minnesskrift. 1935, 180 sidor. (2)

Atterberg, Albert. **Om dåliga dricksvatten och deras rening.** Hygiea. Band 41. 1879, sid. 409-420. (2)

Bahr, J. F. **Om brunnsvattnet i Stockholm.** 1858, sid. 395-414. Öfversigt af Kongl. Vetenskaps-Akademiens förhandlingar. Årg 15. (2)

Bang, O. **Kallt vatten.** 1864, 32 sidor. Två föreläsningar sid. 5-15 om invertes bruk. (2)

Bang, O. **Om brunns- och badkurer.** 1870, 43 sidor 4 föreläsningar. Öfversättning. (2)

Bergius, P. J. **Tal om kalla bad i gemen och Loka badningar i synnerhet.** 1764 Stockholm

Bergius, P. J. **Prof. Anstälde på åtskilliga vatten i Stockholm.** 1759 Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol XX, sid. 106-133. (2)

Bergius, P. J. **Rön och försök med det järnhaltiga vattnet från Rio-Tinto i Spanien.** 1761 Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol XXII, sid. 117-128. (2)

Bergman, Torben. **Chemisk undersökning om Källe-Vatnen, uti och närmast kring Uppsala.** 1770, 14 sidor. Moström nr 67. (1)

Bergman, Torben. **Om luftsyra.** Utdrag ur KVA 1773 **Afhandling om Bitter- Selzer- Spa- och Pyrmonter-vatten, samt deras tillredande genom konst.** Utdrag ur KVA 1775 sammanbudet med **Torben Bergman som pionjär på mineralvattenområdet,** och text av Uno Boklund. 1956. Bok 127 sidor. De två första uppsatserna i faksimil från Kongl. Vetenskaps academiens handlingar.

Bergman, Torben. **Om varma Hälso-vattens tillredning.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol XXXIX. 1778, sid. 219-227. (2)

Bergman, Torben. **Underrättelse om Loka Källor.** Kongl. Vetenskaps academiens nya handlingar. Tom. IV. 1783, sid. 256-267. (2) med karta. Författaren anger att Loka källor är tre. **Gammelbrunnen** som i långliga tider torde ha brukats av allmogen midsommarafton och sker så fortfarande men "blef ej förr än på sist förflutna 20-tal satt i stånd att nyttjas till ordentlig brunnskur". **Nybrunnen** upptogs 1767 och inneslutes i en särskild tillbyggnad på brunns huset och drickes av bättre folk men allmogen håller sig till den gamla. **Badbrunnen** ligger utanför brunns huset, drickes vid bordet och hämtas till badhusen.

Brunnarna är belägna i trekant och utmärkta med punkter (egentligen två små fyrkanter och en liten cirkel) på en bifogad karta upprättad av landtmätaren C. Porath 1759. Avståndet mellan Bad- och Gammelbrunnen är ca 30 alnar, emellan Gammel- och Nybrunn 38 och mellan Ny- och Badbrunnen vid pass 48 alnar. Nybrunnen giver i timmen 142,5 kannor, Gammelbrunnen 465 och Badbrunn 517,5 på samma tid. Efter inledningen redogöres för vattnets beskaffenhet och temperatur samt beskrives hur temperaturmätning skall ske för att få vattnets rätta temperatur.

Bergman, Torben. **Underrättelse, Om Medevi Surbrunnar.** Kongl. Vetenskaps academiens nya handlingar. Tom. III. 1782, sid. 288-298. Författaren beskriver historiken kring och belägenheten av de tre källorna Högbrunnen, Dalbrunnen och Rödbrunnen. Mer ingående beskrivs Högbrunnen och hur vattenprovtagning kan ske på olika djup i brunnen. Vattnets kemi i Högbrunnen jämförs med andra källvatten som Loka, Spa och pyrmontervatten. Kortfattat nämns även skillnad på gytta från Medevi jämfört med från Loka samt planerad utbyggnad av den mer järnhaltiga Rödbrunnen. Författaren påtalar den något lägre järnhalten i Medevivattnet vilket han anser gör vattnet tjänligare att styrka en svag mage som ofta icke tål stor dos av järn. Även diskuteras påstådda förändringar i vattnets kvalitet under åren vilket han anser ej kan bevisas i avsaknad av analyser dock anser han förändringar fullt möjliga. Vidare anmärker han att en sådan förändring av vattnet hände sistlidne augusti då vattnet av alla brunngästerna kändes ”nog starkare än hela tiden förut”.

Bergmark, Matts. **Akta Er inte för vatten!** Röster i radio. Årg. 25. 1958. Häfte 43, sid. 40; 44. (2)

Bergmark, Matts. **Bad och bot. Om vattnet som läkemedel och njutningsmedel.** 1959 (finns i utökad upplaga 1964 samt som pocketbok) 1964 års upplaga 455 sidor illustrerad. Omfattande beskrivning av vattnets användning från antiken till våra dagar med ett ca 280 sidor långt avsnitt där de flesta svenska brunnsorter beskrivs var för sig samt olika mineralkällor och buteljerat vatten avhandlas. Omfattande litteraturregister som till adekvata delar återgivits här. Stort person- och ortregister. En bok som kan utgöra lärobok för den brunns-och källintresserade.

Bergquist, A. O. **Söderköpings Brunn genom tiderna.** 1936 Söderköping. (3)

Bergqvist, Erik och Kulander, Lena. **En källa föds.** 1990 sid 89-103. Särtryck ur **Uppland 1990.** Upplands Fornminnesförenings Årsbok 1990.

Bergström, John och Sondén, Klas. **Djur(s?)holms vattenledningsvatten.** Nordisk hygienisk tidskrift. Band V. 1924, sid. 69-90. (2)

Bergström, John. **Formen för distributionen av vattenledningsvatten för hushållsbrukning ur hygienisk synpunkt.** Nordisk hygienisk tidskrift. Band V. 1924, sid. 185-190. (2)

Bergström, John [Fredrik]. **Några synpunkter beträffande en del olika metoder för rening av vattenledningsvatten.** Föredrag. Stockholm 1917. 24 sid. (2)

Bergström Karl Henning **Vattnet på Gotland** Anteckningar om vattenhanteringen på ön. Bok 184 sid. 1987. Författaren beskriver utbyggnaden av gemensam vattenförsörjning för olika

orter kommun för kommun i 13 kommuner och i Visby stad. Här och var i texten nämns källor. På sid 29 berättas om källorna i Visby stad där Josifinakällan var den finaste. På sid 80 nämns en samling källor som Helge Tullström rekognoserat väster om den s.k. Dyhagen på fastigheten Klints i Othem, på sid 85 nämns ett i Klintehamnsbygden känt vattenställe vid Mølner kvarn i Klinte där grundvatten ymnigt rann fram i dagen, på sid 86 anges att vid rekognoseringar av terrängen kring Loggarve fann man en icke oväsenlig förekomst av ytligt grundvatten. En uppsamlingsdamm med några tusen kubikmeters volym anordnades. Dammen medgav sommartid ett temporärt uttag av uppemot 700 m³/dygn. Som komplement till dammen upptogs ett antal brunnar i omgivande terräng. Vattnet från dessa överfördes i pumpledningar till dammen, på sid 104 nämns utnyttjande av 2 källor med litet flöde till en gårdsgrupp vid Nisse i Hablingbo. Ett försök till förbättrad tillströmning gjordes 1959 med sprängning i en källåder vid Nisses. Ett foto taget vid försöket visas på sid 105. På sid 127 anges att vatten läkte ut i kanaler i berget och bildade källflöden i den låglänta terrängen vid Störungns. Den ymnigaste av dessa källor Ekedalskällan byggdes ut och har enligt Bergström en uppmätt kapacitet mellan 0,6 – 0,7 l/s. På sid 149 finns en bild av offerkällan vid Bro kyrka i Tingstäde kommun.

Berlin, N.J. **Analys af Ramlösa helsovatten.** Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Akademiens Förhandlingar. Tredje årgången. 1846, sid. 114. (2)

Berlin, N.J. **Kemisk undersökning å vattnet i Torpa saltkälla, belägen vid Lilla Edet.** 1863. Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Akademiens Förhandlingar. Tjugonde årgången. 1863, sid. 221-232. (2)

Berlin, R. J. **Läsebok i narurläran för Sveriges allmoge.** 1863. Bok 448 sidor (Af Kongl. Maj:t belönad täflingskrift). Sid. 348-352 kapitel 5 ”Om källor och brunnar. och Försigtighet wid brunnsgrävning”. Sid. 352-354 kapitel 6 ”Om vattnets olika beskaffenhet i källor brunnar och floder och om Surbrunnar”. Bl.a. omnämnes att några källor och brunnar i Västergötland har mera koksalt än vanligt. På sid. 350 redogöres för en mycket dramatisk brunnsgrävning år 1848 utanför Skövde som dock slutade lyckligt för den under 53 timmar genom jordras så gott som helt begravnade brunnsgrävaren. Söndagen efter den dramatiska händelsen hölls i Skövde kyrka tacksägelse för mannens underbara räddning.

Bernhard, Carl Gustaf. **Berzelius europaresenären.** 1993. Bok med 223 sidor. Förlagsband med Berzelius i profil på framsidan. Sid. 22-27 är ett kapitel kallat ”Till surbrunnar och första gången söder om Östergötland”.

Berzelius, (Jöns) Jacob. **Nova analysis aquarum Medeviensium.** 1800, 15 sidor. (Akad avh.) Praes. A. G, Ekeberg Upsalie.1800. (2)

Berzelius, Jacob. **Några underrättelser om artificiella mineral-vatten.** 1883, 52 sid. Stockholm.1883. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning av Adolfsbergs Brunnsvatten.** 1806, sid. 124-125. Afhandlingar i Fysik, Kemi och Mineralogi. Utgifne af W. Hisinger och J. Berzelius.1806. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning af beståndsdelarne i Bittervattnet från Saldschütz i Böhmen.** 1839, sid. 97-119. Kongl. Vetenskaps-Akademiens Handlingar. 1839. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning av mineralvattnen i Carlsbad, Töplitz och Königswart i Böhmen.** 1822, sid. 139-182; 195-232. Kongl. Vetenskaps- Academiens Handlingar. 1822. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning af Porla Källvatten.** Afhandlingar i Fysik, Kemi och Mineralogi. 1806, sid. 145-155. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning av vattnet i Porla källa.** 1833, sid. 18-92. Kongl Vetenskaps Academiens Handlingar 1833. (2)

Berzelius, Jacob. **Undersökning av vattnet i Ronneby Helsobrunn.** 1827, sid. 29-39. Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar 1827. (2)

Bjersing, Ingemar. **En märkelig offerkälla. Barnabrunnarna.** 1967. Tolgboken 1967.

Bjurström, Gösta. **Grundvattenytans nivåförändringar.** 1977. Häfte 148 sidor. BFR T2:1977. Olika sättnings- skred- och grundvattenproblem i svenska tätorter bl.a. vid vattentäcker och tunnlar redovisas bl. a. från Jönköping sid. 34, Kramfors sid. 56, Norrköping sid. 69, Skellefteå sid. 76, m. fl. Problem med artesisikt vatten vid Wifstavarv sid. 83, vid Åby på järnvägssträckan Åby - Katrineholm sid. 86, vid Rödängsområdet i Umeå m.fl.

Björegren, Ivar. **Inventering av källor, Vegetationsinventering vid vissa utvalda källor i Blekinge.** Daterad 94 10 12. Rapport i A4 37 sidor. Upprättad på uppdrag av länsstyrelsen i Blekinge län.

Björkman, Arvid. **Helsan dess järnkälla och koksaltkälla.** 1910. Häfte 28 sidor med foton (se även C.A. Claus).

Björnström, F. J. **Om de svenska helsokällornas historia. I-II.** Upsala läkarförenings förhandlingar. Band II, 1866-1867, sid. 38-46; 309-326. (2)

Björnström, F.R. **Professor C. E. Bergstrands senaste undersökningar rörande Sätra brunns källor och en ny badgyttja.** Upsala läkarförenings förhandlingar Band VII. 1871-1872, sid. 241-253. (2)

Blomdahl, Rune. **Nyhyttan, från bergsmansgård till kurort.** 1961 Stockholm. (3)

Blomqvist, Hans. **Mat och dryck i Sverige.** 1980. Bok med 437 sidor utgörande en litteraturöversikt i form av referenser. Sid. 134-148 redovisar under rubriken ”Vatten och brunnar. Mineralvatten och brunnsorter” 234 referenser. Dessa har i de fall referensen ej redan funnits i denna lista upptagits här med siffran (2) efter referensen.

Blomqvist, Ragnar. **Brunnar och vattenledningar i Lund under äldre tider.** Kulturen 1935, sid. 173-210. (2)

Boethius, Jacob. **En kort berättelse om Baggetoffta hälso-källa wid Uddewalla.** Götheborg 1729. Boethius text finns återgiven i Jacobowskys bok om Gustafsberg som bilaga 1 sid 282 t.o.m. 286. Boethius skriver ” sielfwa Källan, och dess belägenhet, så består hon af trenne starka ådrar, som ej ligga längre ifrån hwar andra, än att the beqwämligen i en tunna

kunna intäppas; och gifwa så starckt drifwande ifrån sig, at Källan, ehuru monga Bruns gäster äro, aldrig kan utdrickas; utan när then om Aftonen utöses, kan then på kort tid åter blifwa fylter af watnets tillop. Ligger högt och ett godt stycke ifrån Siön op under berget, doch et stenkast omtrent eller något längre ther ifrån, at thet af berget nedlöpande watn, med grafwar och diken lätteligen afholles. Platsen torr och med sand opfyldt, sielfwa ådrorna komma ej på sidan, utan mitt utur båten på källan och diupt utur jorden, och spehla helt klart up ur sanden, hwilken lika som opkokar utur sielfwa ådrorne. Tunnan är nu förtiden med ett lock betäckt och platsen allenast med ett slätt skiul eller tak at afholla regnwatnet och med bänckar rundt om til the drickandes nödwändighet; doch förmodar, will Gud, at nästkommande åhr, skal mycket kunna förbättras och utwidgas til hwars och ens nöje”. Även fakcimil 1976 i 225 ex. Risbergs tryckeri i Uddevalla.

Boklund, Uno se Bergman, Torben. 1773 och 1775

(Bonde, Gustaf). **Kårt undersökning om vattnets natur och egenskaper ...** Lund 1745, 23 sidor. (2)

Botkyrka kommun Miljöförvaltningen. **Källor i Botkyrka.** 1994. En inventering av naturliga kallkällor i Botkyrka kommun vintern 1994.

Boström, Ragnhild. **Källa gamla kyrka.** Riksantikvarieämbetets serie Svenska fornminnesplatser nr 37. Häfte 41 sidor. Källa hamn var förr en av de viktigaste på Öland, en knutpunkt i Östersjötrafiken, inte bara mellan Gotland och det svenska fastlandet utan även mellan de nordtyska hamnarna. Källa ligger på nordöstra Öland. Sitt namn har socknen fått av en hednisk offerkälla, som vid kristendomens införande kristnades och helgades åt S:t Olof, sjöfararnas helgon. En källa, som ligger nära hamnen, brukar identifieras med den enligt författaren. År 1960 upptäcktes emellertid en igenrasad brunn på kyrkogården, och det förefaller enligt författaren mer sannolikt att vi har den gamla offerkällan på kyrkans mark. År 1866 heter det om den då förfallna brunnen att den ”efter äldre personers berättelse har hållit vatten i vad tid som häldst på året, hvilken brunn kan med ett mindre arbete blifva åter i gott skick”. Sedan dess har den helt fallit i glömska tills den återupptäcktes i samband med trädfällning 1960. Utdikningar i början av 1900-talet anges ha sänkt grundvattennivån varför det ej skulle gå att återställa den gamla offerkällan. Även anges att det inne i kyrkan troligen funnits en brunn och att det går en stark källåder under golvet utan att någon uppgift finns vad detta påstående grundar sig på. En karta finns i skriften som visar brunnsens läge på kyrkogården.

Brinck, E. **Redogörelse för byggnadskontorets i Karlskrona verksamhet inkl. årsberättelse för vattenledningsverket för år 1934.** Karlskrona, 1935. 19 s. Häftad.

Broomé, Hans. **Källvik. En småländsk brunns- och badort.** (Utgiven av avd för Arkitekturhistoria, Kungl. Tekniska Högskolan) 1964, 79 sidor. Stencil. (2). Finns även som bok 94 sidor med en karta. Kalmar 1970.

Bruce, Cecilia. **Julkut och midsommarkälla.** Långvårdspatienter vid Ljusdals sjukhus berättar. 1977. Häfte. 64 sid.

Brunius, Teddy. Foto: McCurdy, John Chang. **Sätra Brunn.** 1994. Bok med 174 sidor. En kronologisk genomgång av olika skrifter som beskriver Sätra brunn liksom olika prominenta

och kulturella gästers besök inleder på sid. 9-48 därefter följer en fotodel på sid. 49-152. I slutet en historik och kronologisk beskrivning av olika brunnsintendenter samt en engelsk och tysk sammanfattning samt en bildförteckning.

von Brömssen, Ulf. **Grundvattenbildning i geologiskt olika terrängavsnitt.** 1968. Sid. 33 – 110 i Teknik Metod Analys 1968 144 sid. Orrje & Co. På sid 66 nämns Sala källa i Vendelåsen vid Exarby samt mindre källor som slagit upp i morän i botten på ett dike invid åsen samt ett vid Gustavsbergs vattentäkt genom provpumpningar konstaterat grundvattenutflöde på 28 l/s till Fladen som utgör en vik av Saltsjön. Någon utmärkning av källorna på bifogade kartor har dock ej gjorts.

Bure, Samuel Naucleur. **Tankar öfver brunswatnet här vid staden.** Götheborgska magasinet. Årg. 2. 1760, sid. 365-366. (2)

Bure, Samuel Naucleur. **Tankar öfwer helsobrunnen wid Carlsporten.** Götheborgska magasinet. Årg. 2. 1760, sid. 398-400. (2)

Börning, J. **Några ord om Vattnet i dess hvardagliga användning.** Lund 1881. Häfte 55 sidor. Sid. 16 t.o.m.18 om källor.

Börning, J. **Några ord om vattnet i dess hvardagliga användning.** 1881. 55 sidor. (2)

Böttiger, Gustav. **Vattenkuranstalten i Söderköping.** 1865. 120 sidor. Historik, lokalbeskrifning och verksamhet under åren 1857-1863. Medicinskt archiv Band 2. 1864-1865. (2)

Böök, Fredrik. **Resa i Sverige.** 1924. Bok 244 sidor. Sid. 134 och 135 om Loka brunn.

Callmer, C. A. et. al. **Helsobrunnen Helsan och Helsingborgs Hafsbad.** 1890. Häfte 68 sidor med fotografier och teckningar samt en karta i färg över Hälsingborg. Förutom Helsan finns på kartan angivet en källa kallad Viskkällan i sydöstra delen av staden. Skriften har olika delförfattare professor S. Ribbing Om saliniska mineralkällors mediciska bruk; professor K.A.H. Mörner Analys av Sofiakällans vatten; ingenjör Alf. Larsson. Analysjemförelse; D:r J. Hafström ekonomiska uppgifter.

Carlén, Octavia. **Göteborg.** Ny handbok för resande 1869. Facsimileupplaga utgiven 1970. På sid 22 och 23 redogöres för utbyggnaden av Kallebäcks källa och Göteborgs vattenledning.

Caspersson, Harald Oscar. **Underrättelser för Brunns-Gäster vid Porla.** 1849, 43 sidor. Detta är en ny titelutgåva av en disputation, som hölls under Israel Hwassers presidieskap med tre opponenter. Eftersom Caspersson tjänstgjorde som läkare vid Porla Brunn 1847 och 1848, är han säkert författare av skriften. Svenska Läkare-Historia, Ny följd I, upptar den också bland Casperssons utgivna skrifter. (1)

Cederborg, C. Aug. **Urban Hjärne.** 1924. Bok 294 sidor. Romantiserade episoder om en märklig mans liv.

Charlesen, Janne. **Stads-physicus och botanicus**. 1982. Häfte 78 sidor och två planscher sid. 80 och 81. Skildring av hur Blekinge såg ut på 1770-talet med text och karta från Ronneby brunn samt text och bild från Karlshamns hälsobrunn.

Claus, C.A. **Helsan dess Järnkälla och Saliniska källor, Sofiakällan och Nya källan**. 1908. Reklamhäfte med 28 sidor och rikligt med foton. **Helsobrunnen Hälsan, Sofiakällan-Hälsingborg**. 1920. Författare ej angiven. Reklamhäfte 16 sidor med foton.(se även Björkman, Arvid)

Cleve, Per Teodor. **Hur bör man bilda sig ett omdöme om dricksvattnets godhet? En fråga med särskild hänsyn till Stockholms dricksvatten**. 1882. 1 blad Stockholm. (2)

Cnattingius, Johannes och Johannes Ramstedt, **Beskrifning om Medewi surbrunnar, I-II**. 1785, 36 sidor. Del II innehåller: ”Om inrättningar til bekvämlighet och nöje”, ”Om kyrkan, apotheket, Brunns-Medici, Post-Contoirt”, privilegier författningar etc. ”Medevi gods och dess ägare”. (1)

Collin, J. G. **Underrättelser för brunngäster vid bruket af naturliga och artificiella helsovatten**. 1840, 24 sid. Norrköping. (2)

Cronholm, Bernhard August. **Små bref från Skåne av B C. I. Ramlösa (a.u.)** (Aftryck av Snäll-Posten.) 1865 200 sidor. Författaren ger en målande och utförlig skildring av brunnslivet vid Ramlösa under dess mest lysande period med täta besök av de kungliga samt intressanta karakteristiker av dess läkare och andra ledande personligheter, främst Munck af Rosenschöld. (1)

Croutier, Lytle Alev. **Taking the waters**. 1992. Bok med 224 sidor. Rikligt illustrerad i färg och svartvitt. Texten behandlar myter kring flod och källvatten och ”majbaden” i Europa, samt europeiska och amerikanska spas samt vattenmotiv i konsten. Ca. 80 internationella litteraturreferenser och ett slagordsregister med över 1000 slagord. När det gäller Sverige nämns på sid. 80 seden att på johannisnatten besöka heliga källor för att bli av med olika krämpor.

Dejke, Inger. **Om källor i Ljungskilebygden**. 1985. Ljungskile hembygdsförening.

Dejke, Inger. **Källor på Lyckorna**. 1986. Ljungskile hembygdsförening.

De Geer, Jan. **Några anmärkningar om källor i Sverige**. Vattnet i Norden nr. 1 1979 Sid107-114. Även som SGU Rapporten och meddelanden nr 14. Författaren har gått igenom antalet källor på de geologiska kartbladen i södra Sverige kartbladen Aa1 – Aa 201 och funnit sammanlagt 11974 källor varav 848 hade anmärkts ha rikligt flöde, 772 vara järnhaltiga källor, 85 hälsokällor och 22 trefaldighetskällor. De senare skall ha källvattnet flödande mot norr. Exempel på SGU-redovisningar av källor i berg ges.

Djurberg, Camilla och Johansson, Tomas. **Vitärtskällan**. Botanisk inventering och förslag till skötselplan. 1992. Länsstyrelsen i Gotlands län, Naturvårdsenheten, 1992.

Drätselkammaren Malmö. **Vombverket**. 1951. Häfte 138 sidor. Illustrerad redogörelse av Malmös vattenförsörjning med början så tidigt som på 1580-talet då Korrebäckens vatten leddes via två ledningar av borrade trästockar ned till Stortorget.

von Düben, Gustaf. **Medevi helsobrunn och bad**. 1867. Bok med 236 sidor, karta och 26 träsnitt.

Döbelius, Johan Jacob (von Döbeln). **Beskrifning om Ramlösa hälso- och surbrunns uppfinnande, dess belägenhet, natur, värckan och rätta bruk**. 1708, 24 sidor. Faksimilupplaga 1907. (1)

Edgren, Pehr Adolf. **Utkast till medicinsk topografisk beskrifning öfver Sköfde**. 1972. Häfte 24 sidor utgivet av Nils Sandberg; Föreningen för västgötalitteratur. Ursprunglig beskrivning från 1832 dock först publicerad senare. På sid. 14 och 15 behandlas en helsokälla kallad **Mörke källa** och dess utveckling från året 1783.

Edman, Stefan. **I samspel med naturen**. 1996. Avsnitt i STF:s årsbok 1997 Dalarna. Texten och bilden visar Frostbrunnsdalens källor.

Eggertz, Viktor. **Om bestämning av organiska ämnen i dricksvatten**. 1885. 4 sid. Eira. Årg. 9. Nr 23. (2)

Ekberg, Bertil. **Berättelse om Skaras helsobrun kallad Skara Lisa, Av Möller**. 1761. Faksimil av Nr 19 Göteborgska Magasinet 9 maj 1761 sid. 289-295 samt faksimil av **Brunns Bön brukad wid Skara hälsobrunn 1762**. Tryckt samma år i Skara. Efterskrift av B. E. där han anger att Lindskog i sin Skara Stiftsbeskrivning räknar upp en mängd hälso- och badkällor i Västergötland. Bland dem var den år 1739 upptäckta Skara hälso- eller ”Sur”-brunn belägen i landsvägsdiket straxt utanför Lidköpingstullen. De två faksimiltrycken och efterskriften är utgivna av Föreningen för västgötalitteratur 1964. Häfte 12 sidor.

Ekegård, Einar. **Perspektiv vid en offerkälla**. 1968. Smp 28/12.

Ekegård, Einar. **Vid Värends offerkällor**. 1969. Smp 28/1, 30/1 1969.

Ekman, F. L. **Meddelande om mineralvattenfabrikationen vid instruktionsapoteket Nordstjärnan**. Sid. 184-195. Hygiea. Band 41. 1879 forts. Band 43 1881, sid. 191-201. (2)

Ekman, F. L. **Om vattnet i Årstaviken och Stockholms vattenledningsvatten**. 1874, 39 sid. (2)

Ekman, Otto Christian. **Beskrifning om Evedals Helsobrunn i Kronobergs Län, jämte En kort Afhandling om Brunns- och Badcurer**. 1826, 70 sidor. Evedals källa är den äldsta mineralkällan i Småland och hette ursprungligen **Helgebrunn** och **Cronobergsbrunn**. Den omnämnes redan år 1705 i en årsberättelse av provincial-medicus Johan Lindelius. På grund av pesten avbröts brunnsdrickandet under åren 1710-20. På initiativ av en biskop ändrades källans namn till Evedal efter landshövding Stellan Mörners maka Eva. (1)

Ekstrand, Å. G. **Dricksvatten från brunn invid Upsala**. Upsala läkareförenings förhandlingar. Band XXI. 1885- 1886, sid. 97-99. (2)

Ekstrand, Å. G. **Jervatten från Ytterån analyserat av Å. G. Ekstrand.** Upsala läkareförenings förhandlingar. Band XXII. 1886-1887, sid. 587-590. (2)

Elfwing, Petrus. **Korta Anmärkningar öfwer Kijhla och Fläckebo Hälso-Brunns Curer.** u.å. (1709?) 48 sidor. (1)

Elvin, Axel huvudredaktör **Bonniers Folklexikon.** 1951. Definition av **brunnsort**, plats, där källvatten med mer eller mindre speciella kemiska egenskaper (ur en ”hälsobrunn”) intas i mediciskt syfte. Brunnsorter funnos redan under antiken, och på 1500-talet började man systematiskt söka efter och undersöka hälsobrunnar. Den första ”surbrunnen” i Sverige var Medevi, undersökt av Urban Hjärne 1678; senare tillkom en lång rad, t ex Ramlösa (1707), Loka (1720) och Porla (1724). Brunnsorter spelade länge en ofantlig roll inom läkekonst och sällskapsliv. Vid brunnsdrickningen, som troddes bota gikt, reumatism, magkrämpor, sterilitet etc, skulle kroppen grundligt genomsköljas, varför man drack 5-8 l dagligen under några veckor. Småningom kommo buteljerade äkta el. konstgjorda mineralvatten i bruk, och brunnsorter besöktes mindre. Den moderna medicinen tillmäter i allmänhet brunnsdrickningen ringa värde. Brunnsorter ha därför till stor del lagt om sin verksamhet, infört fysikalisk terapi o. d. och blivit kurorter.

Engh, L. **Karstområdet med Lummelundagrottan vid Lummelunds bruk.** Geovetenskaplig inventering. 1978. Länsstyrelsen i Gotlands län, Naturvårdsenheten sept. 1978. Prel.utgåva.

Engh, L. **Lummelundagrottan med tillhörande karstområde.** 1980. Svenska grottor nr 3.

Enhörning, Carolo. **Brunspredikan med then nyligen uptagne Wårby Hälso Brunn den 14 junii åhr 1708.** Häfte, 32 sidor i faksimiltryck.

Eriksson, Anders och De Geer, Jan. **Källor och brunnar i krig och kris.** 1997. Sid. 130-139 i ”Riskhandbok för dricksvattenförsörjning” från Livsmedelsverket. Författarna redovisar bl. a. några exempel på olika typer på källinfattningar såväl i jord som i berg.

Eriksson, Gustaf. **Om kallt vattens dietetiska användade och den Priessnitzka curmetoden.** Norrköping 1842. (6) VI, 156 sid. (2)

Erixon, Sigurd. **Om brunnar.** 1930. Särtryck ur Fataburen sid. 174-218. Beskrivning och fotodokumentation av ett flertal grävda brunnar med olika uppfordringsanordningar som tråpumpar, vindspel, stolpvindar och hisshjul. Bild på källa i Resmo socken. och på trefaldighetskälla med laggad skoning (infattning) vid Svanå bruk i Västmanland.

Erixon, Sigurd. **Söderköping och Söderköpingsorten under 100 år.** Liv och Folkkultur Volym IV. Samfundet för svensk folklivsforskning 1951.

Fagerlund, Edvard Zacharias. **Beskrifning om Lösens och Augrums socknar i Blekinge.** Karlskrona 1865, 125 sidor (faksimiltryck 1978). På sid. 2 anges att jordens medeltemperatur genom termometer-iakttagelser i **Lyckeby källa** befunnits vara + 8,54 grader. På sid. 90-93 beskrivs Lyckeby källa närmare och Prolantura-orden samt Karlskronas vattenförsörjning först ordnad genom Kungl. brev 1750, genom tillåten transport av vatten med vattenskuta och

senare genom av rikets ständer beviljat anslag 1860 till utbyggnad av vattenledning. Denna togs i bruk 1 jan. 1863. Vattenledningen gjorde slut på Karlskronas 182 åriga vattenbrist. Utbyggnad av ledningen skedde under öfverinseende av överstelöjtnanten vid väg- och vattenbyggnadskåren F. W. Leijonancker m. fl. i skriften nämnda medarbetare.

Faggot, Jacob. **Hydrostatiska försök..I:mo på salt Källevatten från Arboga, 2:do på Brunnsvattens sälta i Stockholm.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol XX. 1759, sid. 269-273. (2)

Faxe, Arvid. **Anmärkning, om det i Carlskrona Stad befintliga vatten , samt hvilke sjukdomar däraf synas leda sitt ursprung.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol VIII. 1787, sid. 209-218. (2)

Fischer, Gunnar. **Samhällshygien.** 1944. Källor behandlas på sid. 60-62.

Fleckles, Leopold. **Helsobrunnar och mineralbad. Allmänna och speciella föreskrifter vid deras begagnande, synnerligast för fruntimmer.** Öfvers. Stockholm 1847. 68 sid. (2)

Flentzberg, Anton. **Offerkällor och trefaldighetskällor.** 1909. Boken Fataburen 1909 256 sidor, varav sid. 65-84 källor i Selebo härad och sammanfattning om källor sid. 141-149.

Fogelberg, Torbjörn. **Grennaforsa hälsobrunn.** 1971. Värendsbygden 1971.

Forsenius, Carl Joh. Fr. **Om Sättra brunn.** Akademisk afhandling, ... under inseende af doct. Israel Hwasser. Del I. 1849, 20 sidor. (2)

Francke, H. F. och Rause, J. H. **Det kalla vattnet, dess invärtes och utvärtes bruk samt nyttan deraf, på vetenskapliga och erfarenhetsgrunder bevisad.** Öfversättning från andra tyska upplagan. 1842, 202 sidor. (2)

Fredenborn, Fritz. **Skräcklan och Birger Sjöbergs väg, Vänersborg.** 1941. Häfte med 60 sidor. På sid. 29 står ”Den livligast besökta platsen å Skräcklan var kallkällan, en källa i områdets västra del, där sedemera ett folkskolehus blivit uppfört. I källan hämtade så gott som hela staden sitt dricksvatten (även skolorna fyllde sitt behov härifrån), då vattnet i de brunnar som lågo inne i själva samhället, på grund av bristande renhållning ansågs hälsovådligt. Källan, som av de gamle prisas för sitt klara och kalla vatten, var omgiven av fyra i kvadrat ställda kalkstenar och hade över öppningen försetts med en stenhäll och pump. Endast en krokig stig, som i äldre tid lär varit kantad med skihag, ledde från Residensgatans norra ända ner hit.

Funke, Sture. **Torbern Bergmans avhandling om hälsovatten.** Svenska bryggareföreningens månadsblad. Årg. 57. 1942, sid. 116-121. (2)

Föreningen för Västgötalitteratur. **Skaras helsobrunn kallad Skara Lisa.** 1964. Faximile.

Föreskrift för brunnsdrickningen vid Örserums helsokällor. Jönköping 1854. 4 sidor. (2)

Gadd, Petrus Adrianus. **Chemisk undersökning, om kalla artificiella mineralvattens tillredning och nytta.** Resp. Johan Lorents Westberg 6/5 1780. Åbo 1780. 27 sidor. (2)

Gislén, Torsten och Brinck, Per. **Subterrana vatten på Gotland med speciell hänsyn till Lummelundaströmmen I. Historik och morfologi.** 1948. Lunds univers. Årsskrift, N. F., Avd 2, bd 44, nr 4, Lund 1948.

Gislén, Torsten och Brinck, Per. **Subterranean waters on Gotland II.** Lund. 1950.

Gislén, Torsten och Brinck, Per. op. cit. II. **Environmental conditions, plant and animal life, immigration problems.** 1950. Lunds univ. Årsskrift, N. F., avd.2, bd 46, nr 6, Lund 1950.

Glas, O. **Undersökning af helsovattnet vid Sättra af C. E. Bergstrand.** Upsala läkareförenings förhandlingar. Band I. 1865-1866, sid. 399-407. (2)

Granberg, Gunnar. **Den kalendärt fixerade källdrickningen.** En folkminnesgeografisk undersökning. Folkminnen och folktankar. Band 21. 1934, sid. 20-34; 56-75. (2)

Green, Maureen och Green, Timothy. **The good water guide.** The world's best bottled water. 1985. Ramlösa sid 128-129. Bok 172 sidor. Rosendale Press, London, Great Britain 1985.

Grähs, Carl Gustaf. **Om dricksvattnets hygieniska beskaffenhet.** Stockholm 1867 23 sidor. Hygiea 1867. (2)

Gustafson, K.G. Jan. **Kring källornas kraft.** 1988. Höskolan i Kalmar.

Gustafsson, Yngve. **Vatten och avlopp.** 1951. Bok 184 sidor. Sid. 24-26 om källor och artesiska brunnar.

Göteborgs vattenledningsverk. **Minnesskrift med anledning av Göteborgs vattenledningsverks 150-års jubileum.** Göteborg 1937. 95 sidor. (2)

Göth, J.A. **Offerkällor i Sjöås.** 1923. Kronobergsboken 1923.

Haartman, Johan. **Om Artificielt Mineral-Vattens bruk och verkan.** 1765 Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol.XXVI. 1867, sid. 236-239. (2)

Hamberg, N. P. **Kemisk undersökning af vattnet i "S:t Ragnhilds helsobrunn".** 1867. Hygia, Medicinsk och farmaceutisk månadsskrift. En kemisk analys redovisas med beskrivning av bestämningsmetod för varje parameter på sid. 17-30.

Hamberg, N. P. **Kemisk undersökning af vattnet uti åtskilliga brunnar i Stockholm.** 1868. Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Academiens Förhandlingar. Årg. 2. 1868, sid.159-193. (2)

Hamberg, N. P. **Undersökning av Ronneby helsobrunnars vatten.** 1860. Hygia. Band 22. 1860, sid. 385;449. (2)

Hamberg, N. P. **Undersökning af vatten från Lejonkällan i Strömstad.** 1882. Hygia. Band 22, sid. 385;449. 1882 .(2)

Hansen. **Om Stockholms nya vattenverk.** 1903. Förhandlingar vid Hälsovårdsföreningens i Stockholm sammankomster. Årgångarne för 1901 och 1902. Sthlm. 1903, sid. 70-82. (2)

Hansson, Mats. **Källor i Blekinge - en studie av det ytliga grundvattnet.** Sid. 27-37. Okänd publ. Utförligare rapport kan beställas från länsstyrelsen i Blekinge enligt texten.

Hanström, Bertil. **Halländska springvatten.** 1963. Hallands Natur.

Hasselrot, Bror C. **P. M. angående Kungl. Gyttjebad- och brunnsanstalten Loka.** Örebro. 1942. 19 sidor. (2)

Hedborg, Thorol. **Några drag ur Lokas historia.** Stockholm 1944. 25 sidor. (2)

Hedin, Sven. **Utkast til en Handbok för Brunnsgäster jemte Beskrifning öfver de mäst godkände Mineral-Brunnar och Bad-Inrättningar i Sverige.** 1803. 200 sidor. Första afdelningen om Medevi (a.u.). Med intressant vy av brunnsparken, graverad av E. Åkerland och plankarta över samtliga byggnader. (1)

Heikensköld, Detlof. **Huru Loka hälsovatten kan oförändradt förvaras i flera år.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol. XXXI. 1770, sid. 77. (2)

Heimer, Tryggve. **S:t Olas källa.** 1949. Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbunds årsbok Hembygden 1949, sid. 42-44.

Helleday, F. W. **Analys på mineralvattnet från den s.k. Fahlu Helsobrunn.** Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Academiens Förhandlingar. Årg.9. 1852, sid. 193-194. (2)

Helleday, F.W. **Loka hälsovatten.** Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Academiens Förhandlingar. Sextonde årgången. 1859, sid. 245-251. (2)

Hellgren, Jerry. **Lannaskede Hälsobrunns historia.** 1977. Häfte 90 sidor. Källan med järnvattnet säges ha upptäckts 1774, kungligt privilegiebrev är daterat 19 mars 1781. Brunnen med badanstalt anges ha upphört 1942.

Hellman, A.F. **Ronneby. Dess hälsokälla och bad m.m.** En handbok för brunnsökande. Stockholm 1860, 101 sidor. (2)

Hellman, G.G. **Höstena källor.** 1956. Hallands Natur.

Helmfrid, Björn. **Kallt Vatten och Guds ord.** Häftad bok 80 sidor. Särtryck ur S:t Ragnhilds Gilles årsbok 1983. I slutet finns ” **Brunns regler vid S. Ragnhilds hälso-brunn, Antagne och gillade then 23 julii 1779.**

Helsobrunnen Helsan och Helsingborgs Hafsbad. 1890 67 sidor. (1)

Helsovårdsföreningen. **Hvilka fodringar böra från helsovårdens synpunkt ställas på vatten.....och i vad mån motsvarar Stockholms vattenledningsvatten dessa fodringar?**

1883. Förhandlingar vid Helsvårdsföreningens sammankomster år 1882. Stockholm 1883, sid. 4-66 (2)

Henschen, S.E. **Ronneby Helsobrunar och bad år 1880.** Årsredogörelse af Brunnsintendenten S.E. Henschen. Upsala läkareförenings förhandlingar. Band XVI. 1880-1881, sid. 339-417. (2)

Heüman, G(ustaf Daniel). **Några nyare metoder att befria dricksvatten från järn.** Anteckningar från en resa. Stockholm 1901, 7 sidor. Eira. 1900. Nr 24. (2)

Hidemark, Ove. **Att anlägga en surbrunn.** Särtryck ur Västmanlands Fornminnesförenings Årsskrift L 1972. Häfte 38 sidor tryckt 1972.

Hinicsson, H. **Om halten bakterier och vattnets karaktär i den nyupptäckta delen av Lummelundagrottan.** 1955. Geolog. För. Förh. B. 77 h.4. pp 289.

Hissing och Berzelius. **Porla källa.** 1818. 12 sidor med graverad ”Karta öfver Porla-Källa”. Transumt av Afhandlingarna i Fysik Chemie och Mineralogi 1806 sid. 145. En analys av vattnet redovisas.. Tryckt tillsammans med **Utdrag av Inrikes Tidningen nr 28 för den 2 Mars 1810** om Pulle eller Porla källa tillika med **Utdrag av Inrikes -Tidningen N:o 33** där det anges att Herr Baron, Bergsrådet och Riddaren S. G. Hermelin vid nyligen skedd uppgraving av Örebro Läns Geografiska Karta låtit utmärka denna Helsobrunn. I skriften ingår även **Utdrag af Inrikes-Tidningen N:o 54 för den 11 maj 1811** där det meddelas att en Brunns-Doktor af Collegii Medicum blivit tillförordnad och **Utdrag av Kongl. Maj.ts, under 18 Mars 1817, till Konungens Befallningshafvande i Örebro aflåtne Nådiga skrifelse** vilken redogör för av Commiions-Landtmätaren Zetterstedt gjord förrättning. Sid. 9 redovisar ett utdrag ur journalerna vilka visar antalet brunns-gäster mellan 1809-1817. På sid. 10-12 ges en beskrivning av byggnader m.m. vid Porla brunn.

Hjelm, Peter Jacob. **Undersökning af et käll-vatten ifrån Almby Gård i Gillberga Socken och Södermanland.** Kongl. Vetenskaps Academiens nya handlingar. Tom. XVII. 1796, sid. 170-187. (2)

Hiärne Urban, **Den lilla wattuprofwaren.** 1683. Faksimilupplaga 1973, bok 93 sidor i frakturstil.

Hiärne, Urban. **Een uthförlig Berättelse om the nyys opfundne Suurbrunnar widh Medewij uthi Östergöthland, huru de bäst skole brukas och på whad sätt i medlertijd Diaeten anställes;**... Therjämppte några nödwändige Frågor och ytterst några förledne Åhrs Curer opteknade. 1680. 197 sidor. (1)

Hierne, Urban. **Grundelig Underrättelse huru Mineral Watnet wid Medewij uthi Östergöthland bäst skal brukas, och på hwad sätt Diaeten skal hållas.** Hwar efter ock de, som sig af de andra brunnar i Swerige betiäna, kunna (med behörig limitation) sig ställa och rätta. Nyligast uti största korthet sammandragen. Stockholm 1708 och Nu å nyo uplagd. Nyköping 1760. 48 sidor. (1)

Hiärne, Urban. **Kort anledning til Hälsobrunnars och Mineral-watns upletande, bepröfwande och brukande;** Efter gifna låfwen til det Högt-berömmelige Konungarikets i Norrige loflige inbyggaiare stäldt. 1707. 58 sidor. (1)

Hierne, Urban. **Kort anledning til Hälsobrunnars och Mineral-watns upletande....** Stockholm 1707 och nu å nyo uplagd Nyköping 1760. 49 sidor. (1)

Hilborn, Hans. **Vattenbyggnad VII Sanitär vattenteknik.** 1963. NKI-skolan Brev 2. På sid. VII 2.7 visas en källinfattning i betong och nämns hur en källinfattning kan göras.

Hjort, Daniel. **Brunnsliv. Diktare på kurorter i Europa.** 1999. Bok 285 sidor. Förlagsband med bild i färg av Neubrunn i Karlsbad på framsidan.

Hjärne, Urban. **Grundelig underrättelse huru mineral vatnet wid Medewij uthi Östergöthland bäst skal brukas och på hwad sätt diaeten skal hållas...** Stockholm 1702, 60 sidor. (2)

Hjärne, Urban. **Een kort berättelse om the nys upfundne suurbrunnar wid Medewij uthi Östergöthland ...** Stockholm 1679. 122 sidor. (2)

Hjärne, Urban. **Den korta anledningen til åthskillige malm- och bergarters, mineraliers och jordeslags etc. efterspörjande ...** 1. Om vatn. Stockholm 1702. 132 sidor. (2)

Hjärne, Urban. **Den lilla Wattuprofvaren** hvarigenom De rätta och Hälsosamma Suurbrunnar ifrån de falska eller gemene Jernwatn som här och där i vårt K. Fädernesland finnes, igenkånes och åthskillies. Stockholm 1683. 93 sidor. (2)

Hogner, Rich(ard). **Om ofvanvatten och grundvatten såsom dricks- och vattenledningsvatten samt järnhaltigt vattens befriande från järn.** Stockholm 1891. 18 sidor. (2)

Holmdahl, D.E. **Sätra brunn och Badanstalt.** 1949. 4 s. Illustrerad med 5 foton. Klammerhäftad Tryckta omslag. Stockholm, Hasse W. Tullberg, 1949.

Hollberg-Wikmark, Astrid. **Hälsobringande brunnskurer.** Recip Reflex. Årg. 5, 1972. Häfte 6-7, sid. 11-20. (2)

Holsby Brunn-en småländsk hälsokällas historia. Särtryck. 16 sidor ur ”Meddelande från Jönköpings läns hembyggsförbund år 1955”. Förste namngivne besökare vid Järnkällan var kyrkvåktaren Ehrenberg i Appelhester. Prov på vattnet sändes till Collegium Medic. 1770 hade man svart på vitt att byn ägde en hälsokälla enligt texten i ovannämnda skrift.

Hult, Anders. **Källan till vattnet.** 1991. Bok 197 sidor. Boken är rikt illustrerad och behandlar de flesta av Sveriges brunnsorter. Viktig bok för den som är intresserad av källor och brunnsorter.

Hult, Anders. **Ett uråldrigt botemedel.** 1991. Häfte 64 sidor. Kapitel ”Vatten, Myt konst teknik” på sid. 27-33 i utställningskatalog.

Hult, Anders. **Vattenpärlor, Vattnet som dryck och inspiration.** 1994. Bok tryckt i endast 80 exemplar. Dikter illustrerade med teckningar av källor och från brunnsorter samlade av A. H. Bl.a. teckningar av **Kvarnbackskällan** i Skallekulla, Skatelöv **Ljunga källa** vid Rödjan Vislanda, **Ferle källan** i Ramnaberg, Västra Torsås, **Helveteskällan** i Hunna, Skatelöv samtliga tecknade av Bia Nilsson. Teckningarna återgivna från ”Källor i Alvesta kommun” av Stig Tornehed (se Tornehed, Stig nedan).

Hulth J. M. **Über einige kalktuffe aus Westergötland.** 1899. Särtryck 42 sidor och 1 plansch från Bull. Från Geol. Inst. i Uppsala nr. 7 Vol. IV, del 1 1898. Hulth redogör inledningsvis för kalktuffundersökningar i Danmark, Norge och Sverige. Eftersom kalktuff står i samband med utläckande grundvatten är olika angivna lokaler av intresse. Lokaler och undersökare som nämns är Benestad (Hisinger 1828, Nathorst 1872); 12 platser i Jämtland, 1 i Ångermanland och 1 i Åsele lappmark (A. F. Carlson 1885); Näset och Flista i Jämtland (R: Serenander 1889); Rangiltorp norr Vadstena (A. F. Carlson och Nathorst 1886); Axberg i Närke (K. Kjellmark 1897); Nygårds på Gotland (Bromell); Kopparvik söder om Visby (G. Lindström 1868); Mölners vid Klinte (A: Vesterberg 1887 och Serenander 1894). De av Hulth undersökta lokalerna kring Billingen är Skultorp, Mariesjö, Kanikerukan, Stålkvarn, Gullekroksjön, Hemviken, Högstena, Brunnhem, och Mölltorp vilka beskrivs var och en för sig. På sid. 22 och 23 diskuterar Hulth svarta ränder i kalktuffen vid Skultorp som antages stå i samband med torrperioder. På sid. 26 anger Hulth att öster om Gullkrokssjön finns många och kraftiga källor som nästan helt förser den lilla sjön med vatten. På sid. 27 skriver Hulth att pågående ”Moostuffbildung” kunde iakttagas i den stora mängden källor. Avhandlingen är skriven på tyska.

Huss, Harald. **Hygienisk kontroll av vattenledningsverk.** Stockholm 1920. 23 sidor. (2)

Hygiea. **Kongl. Sundhets-kollegii underdåniga hemställan om föreskrifter rörande tillverkning och försäljning af artificiella mineralvatten och kontrollen deröfver.** Hygiea. Band XX. 1858, sid. 535-538.

Hülphers, Abraham. **Kort anvisning till at känna Mineral Wattens art och beskaffenhet.** 1770.

Hülphers, Abraham Abr:son. **Kort berättelse med förteckning uppå de wid närvarande tid i Sverige uptagne och mäst bekante Mineral-Brunnar, Landskaps wis anförde.** 1770. 56 sidor. Sidorna 49-56 utgör enligt förf. ett sammandrag av professor Valerii Hydrologia, meddelat för dem, ”som icke äga insikt i kemin”. (1)

Hülphers, Abraham Abr:son. **Underdånigaste Fägne-Tal uppå Hans Kongl Majestäts, Vår Allerdånigste Konungs Adolp Friedrichs höga Namns-Dag, den 23 Juni 1769.** Hållit för det Sällskap, som då war samladt wid Sätra Brunn i Kila Sokn och Westmanland, Hvarjämte bifogas historiske anmärkningar om samma Hälso-Källas uppfinnare och ägare, samt flere der skedde förändringar. 1770. 16 sidor. Sidorna 12-16 utgöres av: Anmärkningar om Sätra Hälso-Brunn i Westmanland. (1)

Hägge, Eric. **Halmstads Kallwattenkuranstalt – ett hundraårsminne.** 1964. Föreningen Gamla Halmstads årsbok.

Hällzon, Linus. **Något om källor och källkult inom Snavlunda.** 1931. Askersundstidningen 30/3 1931.

Hälsingborgs stad. **Hälsingborg resehandbok.** 1939. Bok med 103 sidor där sid. 86-88 behandlar Ramlösa Hälsobrunn.

Höije, Bertil. **Geovetenskapliga riksintresseområden Västmanlands län.** Länsstyrelsen Planeringsavdelningen Naturvårdsenheten 1975 nr 10. A4-rapport 61 sid. Huvudsakligen behandlas länets isälvsavlagringar. I de som riksobjekt föreslagna områdena finns "Flostaåsen" med Flosta källa även om åsdelen där källan finns ligger i Uppsala län samt "Åsförgreningen vid Tärnsjö och Masteråsen" med Östa källor (numera kallade Ingbo källor) och Ulebo källa. Förslag till avgränsning anges på kartor. Dessa visar hydrologi och har nivåkurvor med 5 m ekvidistans. För Flostaåsen visas en profil visande grundvattenytan och Flosta källa.

Höjer, Signe. **Digerkällan, den försvunna badorten i skogen.** Ur "Kring en bergmansgård". LT:s förlag.

Hörberg, Ingvar. **Vårt välsignade vatten, Kalmar Vatten och Renhållning AB.** 1997 ? . Illustrerad bok med 234 sidor. I kapitel V kallat "Källornas tid" beskrivs bl. a. **Råsbäckskällan, Ölvingstorp-skällan och Vassmolösa-källan** vid Nybroåsen.

In De Betou, Rob. F. W. **Om betydelsen af rent vatten till framställning av maldrycker o för beredning af mat.** Stockholm 1983. 31 sid.

Ingstad, O. **Ronneby Brunn 1705-1905, Historisk översikt.** 1908. Häfte 1 och 2 med talrika illustrationer och kartor. Häfte 1 omfattar sid. 1- 100 samt beteckningsblad till 4 kartor i färg. Häfte 2 omfattar sid. 101-224 samt beteckningsblad till 1 karta i färg.

Ingvar, Sven. **Om Ramlösa Brunn och om nutida brunnsrörelse.** Skåne. 1931, sid. 99-112. (2)

Jacks, G. et al. **Försurning av grundvatten.** 1981. Sid. 83-103. MONITOR 1981 SNV.

Jacobowsky, C Vilh. **Vid brunnar och bad.** Svenska folket genom tiderna. Band 8. Malmö 1939, sid. 361-378. (2)

Jacobowsky, C Vilh. **Gustafsberg Sveriges äldsta badort.** Bok 323 sid. 1958. Nordiska Museets handlingar. 51. På Baggetofta ägor i Uddevalla upptäcktes på 1720-talet en hälsobrunn. Jacobowsky berättar historien kring denna brunn med utblickar mot och jämförelser med andra hälsobrunnar.

Johansson, Per-Olof. **Spring Discharge and Aquifer Characteristics in a Sandy Till Area in Southeastern Sweden.** Nordic Hydrology 18, 1987, sid 203-220. Fem källor studerades varav två mer intensivt. Intensivprovtagning under snösmältningsperioden visade ingen förändring av vattenkvaliteten trots en förändring av flödet (i den minsta källan av mer än 30 gånger). En översiktskarta visar läget för de fem källorna där en har namnet **Grönkälla** och en annan **Kristinakällan**.

Jonsson, Eugen. **Om inspektion av vattenfabriker m. m.** Nordisk hygienisk tidskrift. Band VII. 1926, sid. 267-274. (2)

J-n, P. **Midsommarfirande och källkult i Närke under äldre tider.** 1928. Nerikes-Tidningen 28/6 1928.

Kallebäckens vattenfabriker, Göteborg. **Kallebäcken.** Skildringar och bilder. En berömd Göteborgskällas krönika. 1915. Häfte.

Kalm, Pehr. **Physico-oeconomisk afhandling om kännemärcken til rika käll- och wattu-ådror.** Akademisk avhandling. Respondent Chr. Ganander Åbo 1763. 20 sidor.

Kellander Peterson, Daniel, **Invitation til Götheborgz Sur-Brunns Cur pro ano 1721.** 1721. 16 sidor. (1) (Se nr 1463 i Aberstén, S Bibliographia Gothoburgensis. Göteborg 1922.)

Kellberg, Sven. **Om vattencurer i allmänhet, och om den nya vattencurmetoden vid Gräfenberg i synnerhet...** Göteborg 1839. 42 sidor.

Kellberg, Sven. **Upplysningar för brunns- och badgäster om artificiella mineralvatten och bad af alla slag.** Uddevalla 1836. 24 sidor.

Key, Emil. **Helsingborgs stad och grannskap.** 1885 Helsingborg. Facsimileupplaga 1985. Bokförlaget Rediviva. På sid 150 –153 behandlas Helsan från början offerställe åt hedniska gudamakter och under den katolska tiden och även efter reformationen kallad ”S:t Jörgens källa” åt vilket helgon man fortfor att offra midsommar- och vårfruaften. Helsan som platsen efter drottning Fredrika Wilhelminas tid kallats består av en smal dalgång i vars mitt en bäck flyter. I parken ökas bäckflödet av den ymnigt flödande mineralkällan men blir nu övertäckt och rinner underjordiskt enligt författaren. Från sid 158 och ett tiotal sidor framåt beskrivs Ramlösa.

Kinborg C, **Kort berättelse om S:t Ragnhilds Kjälla och Söderköping.** 1766. 4 sidor. (1)

Kinnerberg, Håkan och Knutsson, Ger., **Undersökning av de hydrogeologiska förhållandena omkring AB Cemetas kalkstensbrott i Hällekis.** 1970. Sid. 33-46 ur Nordisk Hydrologisk Konferens Volym 1 aug. 1970. På sid. 45 omnämns de 30-tal källor som inventerats i rödstenskleven. 1-5 l/s bedömdes tränga fram i källorna i rödstenskleven på en sträcka av cirka 1 km söder kalkstensbrottet De högsta vattenföringarna uppnås under våren och hösten och de lägsta under sommaren, då de flesta källorna anges vara torra.

Kjellberg, Sven. **Om vattencurer i allmänhet, och om den nya Vattenmetoden vid Gräfenberg isynnerhet;** antecknad på stället i Augusti och september 1838 af en svensk. 1839. 41 sidor. Sven Kjellberg (1784-1863) besökte Gräfenberg, en bondby, belägen uti österrikiska schlesien nära den lilla staden Freywaldau, och annonserade efter hemkomsten om aktieteckning för en vattenkuranstalt vid Motala men utan framgång. (1)

Kloth, Jens-Henrik och Lovén, Ulf. **Gotlands natur.** En reseguide. Xxxx. Bok. Bonniers. Länsstyrelsen i Gotlands län. Ett stort antal naturområden beskrivs varav sju platser med lättillgängliga källmyrar bl.a. området Vitärtskällan .

Knutsson, Christer. **Jakten på Sigfridskällan.** 1993. I Varend och Sunnerbo 1993:2.

Knutsson, Gert och Morfelt, Carl-Olof. **Grundvatten, teori och tillämpning**. 1993. Bok med 304 sidor. Källor behandlas på sid. 60 t.o.m. 64. Ny upplaga 2002 med 227 sidor. Källor behandlas på sid 47 t. o. m. 50.

Knutsson, Gert och Tornehed, Stig. **Källor i Algutsboda**. 1985. Särtryck ur Algutsboda Sockenbok VI 1984, sid. 423-456.

Knutsson, Gert. **Om grundvatten och vattenförsörjning**. (Speciellt för Algutsbodatrakten). 1970. Särtryck Algutsbodaboken.

Knutsson, Gert. **Tracing water flow in organic soils and in some karstareas of Sweden**. 1974. Nordisk Hydrolog. Konferens. Copenhagen. 488-507.

Knutsson, Gert. **Hultakvarns naturreservat med omgivning**. 1977. Särtryck Algutsbodaboken.

Knutsson, Gert. **Grundvattnets roll för vattenförsörjningen i Sverige**. 1978. Kapitel sid. 75-95 i årsboken Ymer med 262 sidor. Boken har titeln "Vattnet och bebyggelsen". På sid. 79 visas en bild på en källa vid Eklunda på Öland. I bildtexten står "Den av Linné beskrivna källan vid Resmo rinner fram där en smal karst-zon mynnar i landborgen. Källan ger vatten till Mörbylånga tätort".

Kock, Wolfram. **Stockholm som Brunnsort**. Ord och bild. Årg 65. 1956, sid 521-536. (2)

von Krusenstjerna, Agnes. **En ung dam far till Djurgårdsbrunn**. 1945. Bok 209 sidor.

Kuylenstierna, Anders Karl Gustav. **Jemförelse mellan Stockholms vattenledningsvatten och våra kolsyrade läskvatten från bakteriologisk hygienisk synpunkt**. Stockholm 1909, 18 sidor. Förhandlingar vid hälsovårdsföreningens i Stockholm sammankoster. 1908. (2)

Lagberg, Johan Olof. **Några ord om helsobrunnar och brunnskurer**. Stockholm 1827. 46 sidor.

Lagergréen, Alarik. **Redogörelse för byggnadskontorets i Karlskrona verksamhet inkl. årsberättelse för vattenledningsverket för år 1929**. Karlskrona, 1930. 20 s.+ planscher. Häftad.

Lagergréen, Alarik. **Redogörelse för byggnadskontorets i Karlskrona verksamhet inkl. årsberättelse för vattenledningsverket för år 1932**. Karlskrona, 1933. 19 s. Häftad.

Lagerqvist, Lars O. **Medevi brunn 300 år**. 1978. Bok 196 sidor.

Lannby Golabiewski, Monica. **Ödetofta offerkällor**. Barnabrunnarna och deras gåvor. 1990. Smålands museums skriftserie nr 5.

Larsson, Inga-Britt. **Sanning och saga om säregna källor i Örebro län**. 1999. Örebro läns museum, Studieförbundet Vuxenskolan.

- Larsson, Lars J. **Offerkällor som sinat**. 1993. Smp 21/1 1993.
- Larsson, Lars-Olof. **S:t Sigfridskällan i Biskopsgärdet**. 1980. Smp 2/8 1980.
- Larsson, Lars-Olof. **Där jordens ström upprinner (Barnabrunnarna i Ödetofta)**. 1987. Smp10/8 1987.
- Larsson, Lars-Olof. **Märklig offerkälla i Virestad**. 1988. Smp 30/11 1988.
- Larsson, Lars-Olof. **S:t Sigfrids källa i Biskopsgärdet**. 1988. Växjöboken, Växjö 1988.
- Larsson, Lars-Olof. **Barnabrunnarna i Ödetofta**. 1988. Växjöboken, Växjö 1988.
- Larsson, Ludvig. **Barnabrunnarna i Ödetofta**. 1920. Kronobergsboken 1920.
- Le Bell, J. A. **Fragmentariska anteckningar vid Ramlösa Helsobrunn**. 1843. 47 sidor. (1)
- Leijonancker, F. W. **Förslag till vattenledning i Stockholm**. Stockholm, Norstedt, 1853. 8:o. 74 s. Häftad.
- Lenaeus, Knut Aug. **Berättelse om ny mineralkälla vid Loka**. Veckoskrift för läkare och naturforskare. Band VII Stockholm 1786, sid. 69-70. (2)
- Léven, J. A. **Chemisk undersökning med Mineral-Vattnet vid Sabbatsberg**. Vecko-Skrift för läkare och naturforskare. Bd VII. Stockholm 1786, sid. 70-89. (2)
- Léven, J. A. **Reactions-profer anstälte med Källvattnet vid Södertälje Stad den 2 sept.1786**. Läkaren och naturforskaren. Band VIII. Stockholm 1787, sid. 83-85. (2)
- Levertin, Alfred. **Norska och danska brunnar och bad**. 1884. Bok 61 sidor. Rött klotband.
- Levertin, Alfred. **Svenska brunnar och bad**. 1883. Bok 364 sidor. Rött klotband. Det mest omfattande verket om svenska brunnsorter.
- Levertin, Alfred. **Varbergs hafskuranstalt**. 1888. 67 sidor. (1)
- Levertin, Alfred. **Medevi från forntid och nutid**. Ett minnesblad från Skansens vårfäst 1903. Stockholm 1903. 34 sidor. (2)
- Levertin, A. **Om den nya saltkällan vid Göteborg**. Hygiea. Band 53, 1891. Del II, sid. 1-15. (2)
- Levertin, Alfred. **Om Torpa källa**. (Afhandl. Karolinska inst. Stockholm) Stockholm 1875. 117 sidor. (2)
- Levertin, Alfred. **Skofteby eller det svenska naturliga seltersvattnet**. Stockholm 1893. 14 sidor. (2)

Lewertin, Alfred. **Den svenska lagstiftningen för brunnar och bad.** Hygiea. Band 41. 1879, sid. 535-547. (2)

Lidén, Oskar. **I brytningstider, Kulturbilder och personteckningar från Norbergs bergslag.** Lund 1944. Bok 164 sidor. Sid. 37-39 om **Digerkälla, Landets billigaste badort.** I texten anges att digerkälla betyder ”den stora källan”. Förr i tiden besöktes källan om söndagarna av folkmassor som kunde uppgå till tusentalet enligt författaren.

Liljeblad, Sam. **Afhandling om källådrors upptäckande.** (Akad. Avh.) D. 1-2. Upsala 1803. D. 1 (Respondent J. Kastenson) (4), 5, (1) sid.
D. 2 (Respondent Z. P. Aschan) (2), 7, (1) sid. (2)

Lindahl, Anders. **Vattenförsörjning i gamla tider.** Vattenförsörjningen i Linköping. Linköping 1968, sid. 5-8. (2)

Lindberg, Thord m. fl. **Östergötland.** 1955. Bok 192 sidor, med 6 sidor av Aurora Königsmark ”Våra förlustelser vid Medewij”.

Lindblom, J(akob) Ax(elsson). **Beskrifning om Medevi surbrunnar.** 1-2. Upsala 1785.
1. Respondent J. Cnattingius. 44 sid.
2. Respondent J. Ramstedt. 36 sid. (2)

Linder, Bertel. **The mineral water industry in Sweden.** Stockholm 1947. 6 sidor. (2)

Linder, (Lindestolpe) Johan. **Tanckar om Suur-Brunnars krafft och werkan.** 1718. 74 sidor. (1)

Lindestolpe, Johan. **Johan Linders (adlad Lindestolpe) tanckar om suur-brunnars krafft och verckan.** Stockholm 1712. 66 sidor. (2)

Lindestolpe, Johan. **Suur-Brunns Frågor.** Stockholm 1718. 50 sidor. (2)

Lindqvist, Artur. **LOKA, offerkällan som blev ”Kungens brunn” och en modern kurort.** 1980. Kumla: KB, Kumla Tryckeri 1980.

Lindskog, Carin. **När vi drack brunn vid Roslagstull.** Norrmalms hälsokälla, upptäckt av Peter Muur på 1680-talet ... Svenska Dagbladet 20/2 1927. (2)

Lindskog, Carin. **Clas på Hörnet; Skildringar från trakten kring Roslagstull.** 1932. Bok med 350 sidor. Illustrerad. I texten beskrivs historiken kring olika surbrunnar i och kring Stockholm och speciellt **Norrmalms hälsokälla** som låg vid nuvarande Surbrunnsgatan 31-37. Källådern påträffades av Peder Muur 1685. Staden inlöste anläggningen efter Peder Muurs död 1689 varför surbrunnens tillkomst även sätts till detta år. Brunnsparken med olika byggnader bl.a. brunnshuset och värdshuset Sura Brunn visas på utdrag av Tilllaeus karta 1733 och en karta upprättad 1883 som hämtats från stadsingenjörskontorets arkiv. Även anläggningens utseende i fågelperspektiv 1875 visas på en bild. Utvecklingen av surbrunnen beskrivs på sid. 27-54 i ett kapitel kallat ”Stockholms äldsta hälsokälla”.

von Linné, Carl. **Carolus Linneus Svenska vattennymfer (Najades Sveciae)**. Översatt och utgiven av Arvid Hj. Ugglå och Telemak Fredbärj Uppsala 1954 . 31 sidor. (Valda handlingar av Carl von Linné i översättning utgivna av Svenska -Linnésällskapet. Nr 17.) (Surbrunnar och diet.) (2)

von Linné, Carl. **Levnadsordning vid en surbrunn**. Akademisk avhandling under Linnes presidium Upsala 1761. Översatt från latinet av Nils Dahllöf.14 sid. 1953. Valda avhandlingar av Linné från Svenska Linnésällskapet Nr 13.

Linnerhielm, Jonas Carl. **Bref under nya resor i Sverige**. 1806. Beskrivning av källan vid Ramlösa och bild av källan. Volym II, sid 32-33. Facsimileutgåva, Rediviva, Malmö 1985.

Linnerhielm, Jonas Carl. **Bref under senare resor i Sverige**. 1816. Beskrivning av Medevi brunn. Volym III, sid 31-32. Facsimileutgåva, Rediviva, Malmö 1985.

Livsmedelsverket. **Riskhandbok för dricksvattenförsörjning**. 1997 197 sid. Se Eriksson, Anders o De Geer Jan.

Lions Club Växjö. **Evedal - en källa för hälsa och glädje**.1978. Broschyr 12 sid. med historik och fotografier från Evedal. Se även Ekman 1926.

Ljusnars-Kopparberg – En hembygdsbok – Folkminnen knutna till naturen – Källor och andra vatten. 1960. Lindesberg: Oriel Blombergs Nya AB 1960.

Lundberg, E.B. **Lummelunds bruk**. 1939. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie no 8.

Lundblad, N. **Ramlösa hälsobrunn 1707-1907**. Strödda anteckningar ur brunnens historia utgifna till 200-årsjubileet 1907. Stockholm 1907. 56 sidor. (2)

Lundelius, Andreas. **Kort Berättelse om hälsosamma Mineral-Wattnet här wid Götheborg, uthe för Carls Port uppsprungit**. Hwilken Kongl Provincial Medicus och denna Stadz Physicus Ordinarius Andreas Lundelius framstält hafwer åhr 1713. 1713. 15 sidor. (1.)

Lundqvist, G., Hede, J.E. och Sundius, N. **Beskrivning till kartbladen Visby och Lummelunda**. 1940. Sveriges Geol. Undersökn., ser. Aa, nr 183, Stockholm 1940.

Länsstyrelsen Gotlands län. **Bildande av naturreservatet Vitärtskällan, Fleringe socken, Gotlands kommun**. 1996. Beslut 13/2 1996, Nr. 231-1249-89. 7 sidor samt bilagor.

Länsstyrelsen Västmanlands län. **Fastställelse av skötselplan för Ingbokällornas naturreservat, Heby kommun**. 1987. Beslut 1987-04-03, Nr. 11.131-1619-86. 1 sida samt 2 bilagor.

Magnus, Olaus. **Huru man går till väga för att lindra vattenbrist**. Olaus Magnus historia om de nordiska folken. Andra delen. Uppsala 1912, sid. 167-168. Kommentar av J. Granlund, sid. 221 i femte delen. Stockholm 1951. (2)

Magnusson, Martin. **Geologi kring 19 källor i Blekinge**.1995 16 textsidor och 19 kartor. A4-rapport till länsstyrelsen.

Malmsten, P. H. **Bidrag till kännedomen om carlsbadervattnets kurativa förmåga ...** Stockholm 1865. 36 sidor. Medicinskt archiv. Band II (häfte. 2) 1864-1865. (2)

Marklund, S. **Källmyrar, botanisk inventering.** 1982. Länsstyrelsen Gotlands län.

Medicinalstyrelsens råd och anvisningar till hälsovårdsnämnderna på landet rörande brunnar och andra vattentäkter för vatten till dryck, matlagning och andra hushållsändamål. Stockholm 1941. 25 sidor. (2)

Minnen från Medewi. Anteckningar, gjorda under några dagars vistelse derstädes sommaren 1875 af A.O. 1875. 16 sidor. (1)

Minnesskrift med anledning av Göteborgs vattenledningsverks 150-års jubileum. Illustrerad. Göteborg, 1937. 4:o. 95 s.+ 8 utvikbara planscher. Häftad.

Moberg, Vilhelm. **Brudarnas källa.** 1946. Pocket 142 sidor, Delfinserien nr. 358 utgåvor 1963 och 1970.

Modin, Erik. **Sånga kyrka och dess hälsokälla.** Svenska turistföreningens årsskrift. 1920, sid.115-129. (2)

Mosander, C. G. **Beskrifning af sättet, hvaruppå Carlsbadervatten tillredes, vid Inrättningen i Stockholm.** Svenska läkare- sällskapets handlingar. Tionde bandet. Stockholm 1825, sid. 420-448. (2)

Motala affärstryck AB (författare ej angiven). **Medevi brunn.** Häfte 12 sidor. Tryckår ej angivet 1969?. Text och bilder samt karta som beskriver brunnen. Bl. a. en färgbild av en tavla visande Medewis brunnsmästare med söner serverande vatten. Målningen är utförd av David Klöker Ehrenstrahl och finns på Gripsholm. I texten under bilden anges tavlan vara den första svenska folklivsmålningen.

Munthe, Henrik. **Strandgrottor och närstående fenomen i Sverige.** Jordbruksdepartementet XXXXVIII 1920.

Mörner, Carl Th. **Die Trinkquellen des Kurorts Ronneby.** Upsala läkareförenings förhandlingar. Ny följd. Band XI. Supplement. Festschrift Olof Hammarsten gewidmet. XI. 1906. 53 sidor. (2)

Mörner, Carl Th. **Naturligt karlsbadarsalt, dess sammansättning och värde.** U. o. o. å. 6 sid. I inledningen beskrivs översiktligt Karlsbad, den förnämsta av Böhmens brunns- och badorter, och de geologiska förhållandena som givit upphov till källorna.. Källorna som var 16 hade temperaturer varierande från + 37 C ”Spitalbrunnen” till + 73 C ”Sprudel”.

Mörner, K. A. H. **Analys af vatten från Eda källa.** Hygiea. Band 59. II. 1897. Sid. 340-343. (2)

Mörner, K. A. H. **Analys af vatten från Ramlösa brunns nya källa.** Hygiea Band 59. II. 1897. Sid. 337-339. (2)

Mörner, K. A. H. **Analys avf vatten från Skofteby källa.** Hygiea. Band 54. Del II. 1892, sid. 346-350. (2)

Mörner, K. A. H. **Analys av vatten från Sofiakällan vid Helsingborg.** Hygiea. Band 42. 1890, sid. 496-506. (2)

Mörner, K. A. H. **Undersökning af vatten från Grennaforssa skrofelkälla.** Hygiea. Band 51. 1889, sid. 393-402. (2)

Naezén, Daniel Erik. **Försök med Vattnet från en Källa, belägen tätt vid och Norr ifån Staden Piteå, anställdt uti Hr. Apothekaren Jonas Brodins närvaro den 4 Augusti 1786.** Läkaren och naturforskaren. Band VIII. Stockholm 1787, sid. 255-257. (2)

Naezén, Daniel Erik. **Prof med Vattnet utur en nyligen uptagen Källa vid Ratans Kongl. Sjö-Tull-Kammare uti Bygdeå Socken, anställdt af C. E. Neezén i Aug. Månad 1786.** Läkare och naturforskaren. Band VIII. Stockholm 1787, sid. 345-347. (2)

Naezén, Dan Erik. **Prof med vattnet utur en källa...uti Umeå stad ...** Läkaren och naturforskaren. Band 9. 1788, sid. 41-48. (2)

Neyber, Oskar. **Anteckningar om Ronneby helsobrunnar och bad.** 1869. Hygiea, Medicinsk och farmaceutisk månadsskrift. 31 bandet 552 sidor. En genomgång av vattenanalyser och geologiska förhållanden mm lämnas i den innehållsrika redogörelsen på sid. 49-61 med forts. på sid. 113-131.

Nilsson, Ann-Marie. **Några inblickar i musikhållningen vid Ronneby Helsobrunn på 1890-talet.** 1987. Ronneby -- stad och bygd. Red.: Per Beijer. Ronneby kommun 1987, sid. 335-354.

Nilsson, Ann-Marie. **Brunnsmusiken -- kuliss eller kulturdistribution?** Proceedings from the Nordic Musicological Congress Turku/Åbo 15-20.8. 1988 (Musiikki 14/1989, Helsinki 1990), sid 277-293.

Nilsson, Ann-Marie. **På jakt efter den osynliga musiken.** 1991. ARTES 4/1991, sid 71-88.

Nilsson, Karl. **Vårby källa.** 1951. Bok med 222 sidor, som beskriver utvecklingen från hedniska offerkällor till hälsobrunnar. Efter att ha gått igenom hälsobrunnarnas historia i Sverige redogöres för Vårby hälsobrunn och vattenfabriken vid Vårby fram till tryckåret 1951. I slutet finns ett personregister på över ca 250 personer som verkat inom hälsobrunnsområdet från slutet av 1600-talet. Även ett ortregister med över 150 namn finns. Hänvisningar till några källor angivna på Tillaeus karta från 1733 över Stockholm bl. a. Axells källa mellan Bjurholmsgatan och Brännerigatan samt "Gamb. Söd. surbrunn." vid Katarina Bangata. Flera källor finns angivna på denna karta bl. a. en vid Barnängen och Norra Brunn. (se även Lindskog, Carin)

Nitare, Johan. **Källor symboliserar liv och hälsa.** 1991. Skogseko.

Nordberg, Lars. **Tankar kring en fördjupad policy för utnyttjande och skydd av grundvatten?**. 1988. Kapitel i häftad bok med 352 sidor. Bokens titel "Grundvattenförsörjning, Geohydrologi i praktiken". Skydd av källor behandlas på sid. 37.

Nordenheim, Johan Chrisopher. **Den nyss uptagne Wårby Hälso- och Mineral-Brunn, medh sina anstälte Rön och Prof, samt deras belägenhet, och för hwilka siukdomar sen så wäl in- som uthwertes tjenlig finnes.** (författad af Heyne adlad Nordeheim) 1708. 52 sidor.

Nordenheim, Johan Christoher. **Wårby surbruns märckwürdige curer, ... då den första åhret 1708 blef uptagen och brukat ...**Stockholm 1709. 100 sidor. (2)

Nordström, Alf. "Nu är drickning börjad". Glimtar från Sabbatsbergs hälsobrunn. Samfundet S:t Eriks årsbok. 1954, sid. 41-68. (2)

Noren, E Sven. **Östergötland.** 1991? Källområden bl. a. Örbacken sid. 34, Hagebyhöga sid. 22, Truddbo källa sid. 36, Flistad hälsobrunn sid. 179 samt Medevi sid. 180.

Nyblaeus, Claës Gudmund. **Om helsovattnen, deras uppkomst och beskaffenhet samt sättet att dem eftergöra.** Upsala 1844. 108 sidor. (2)

Nyblaeus, Claës Gudmund. **Redogörelse för helsovattnens tillverkning vid C. .G. Nyblaeus' vattenfabrik i Stockholm.** Stockholm 1862. 32 sidor. (2)

Nylander, C. W. G. **Kemisk analys af Grennaforssa helsovatten.** 1869. Hygia sid. 274-275. Grennaforssa ligger i närheten av Växiö.

Några anmärkningar vid K. Sundhetskolegii förslag till lag för mineralvattentillverkning i riket, sådant det befinnes uti septemberhäftet af Hygiea för år 1858. Hygiea. Band XXI. 1859, sid. 123-127. (2)

Näsström, Gustaf. **Det gamla Medevi.** 1929. Bok med 285 sidor samt karta.

Offerman, Ove. **Lyckeby i svunnen tid.** Häftad bok 120 sidor. På sid. 93-95 beskrivs Lyckeby källa och på sid. 98-101 utbyggnad av Karlskrona vattenledningsverk i Lyckeby 1860 och vattenledningen till Karlskrona.

Okome Hembygdsförening. **En bok om hembygden.** 1956. 189 sidor. **Höstena källor** sid 217-221 med foto.

Olbers, E. W. **Analys af ett jodhaltigt svenskt mineralvatten.** Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Akademiens Förhandlingar. Elfte årgången. 1854, sid. 81-86. (2)

Olbers, E. W. **Om Torpa saltkälla.** Öfversigt af Kongl. Vetenskaps Akademiens Förhandlingar. Elfte årgången. 1854, sid. 219-224. (2)

Olin, Gunnar. **Bakteriologiska synpunkter på vattenfrågan.** Svenska bryggareföreningens månadsblad. Årg. 58. 1943, sid. 249-263. (2)

Olin, Verner. **Där jordenes ström upprinner**. 1984. Roman. LT:s förlag.

Olsson, L. **Bergakungens sal**. 1989.

Om brunnar. Jönköping 1910. 4 sidor. (2)

Om dricksvattnet, dess för helsan skadliga beståndsdelar och desammas aflägsnande genom olika verkande filtrationssätt. Utg. av Kautschuks- o. Guttaperkavaruaktiebolaget Kuntze o. Co. Stockholm. Stockholm 1884. 32 sidor. (2)

Om fara för helsan, af watn, som förwaras i Bly-kärl. Hushållnings Journal, För Augustus, År 1779. Stockholm 1779, sid. 23. (2)

Om Luft-syra. Samling af Rön och Uptäkter, ... Band I. Götheborg 1781, sid. 76-92. (2)

Om Ozonbehandling af dricksvatten. Förhandlingar vid Hälsovårdsföreningens i Stockholm sammankomster. Årgången för 1897, ... Stockholm 1898, sid. 27-38. (2)

Om vatten. En översikt från öl- och läskedryckstillverkningens historia. Svensk bryggeritidskrift. Årg. 74. 1959, sid. 133-138. (2)

Om vattnet i Årstaviken och Stockholms vattenledningsvatten. Stockholm, Centraltryckeriet, 1874. 8:o. 40 s. + tabell. Häftad.

Olofsson, Åsa. **Undersökning av pH, Alkalinitet och Ca²⁺ koncentrationen i källflöden i Blekinge**. Projekt/praktikarbete 1987-03-17. A4-rapport på 12 sidor tillgänglig på länsstyrelsen Blekinge län.

Olsén, Lars Göran. **Källor i Blekinge, Inventering av landsnäckor**. 1994. 7 text sidor och 4 tabeller. A4-rapport till länsstyrelsen.

Olsson, Martin. **En forntida brunn vid Gamla Uppsala**. 1912. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XXVIII 1912, sid. 307-321.

Persson, Thomas. **"Ronneby brunn" i Kring en åkrök**. 1987. Ronneby -- stad och bygd. Red.: Per Beijer. Ronneby kommun 1987, sid. 289-334.

Pijhl, Anders Samuel. **Angående Surbrunnar**. Hwarwid föreställes Lärde Läkares utlåtelse, om desse Watns Art. Kraft, bruk, Nyttä; Kort ihopdragne, jemte beskrifning om **Norrby Surbrunn i Södermanland**, af En, som näst Guds hjelp, af dess Wattns nyttjande blifwit lyckeligen lindrad Af Sin Plåga. 1741. 114 sidor. (1)

Pira, Sigurd. **Den helige Tors källa**. 1945. Namn och Bygd 1945:1-3.

Placat angående **Medewij Suurbrunn**. 1681. 4 sidor. (1)

Plaenge Jacobsen, Thord. **Att dricka brunn**. Sverige i fest och glädje. Stockholm 1946. Sid. 95-120. (2)

Polhem, Gabr. **Tillägning till föregående Rön, Angående olägenheterna af Upsjö i Mälaren, och deras förekommande.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol. XX. 1759, sid. 273-274. (2)

Porla Bordsvattenfabrik. **Arla, särila, Porla.** (Historik)

Porla Brunns Aktiebolag. **Porla Vatten Hälsovatten Måltidsdryck.** 1925. Reklamfolder 10 sidor. Teckningar Torsten Schonberg. Porla Patrikaskälla anges vara ett av Europas starkaste järnvatten och att bland våra järnvatten finns inget annat som är så rikt på naturlig kolsyra som "Porlajärnvatten". Av den absolut järnfria Djupbäckskällans vatten bereds vichy- och bordsvatten och distribueras på flaskor till landets alla delar.

Porla Brunn. Reklamfolder 8 sidor. Utan tryckår. I foldern sägs bl. a. Intet hittills bekant vare sig in eller utländskt hälsovatten håller så mycket fri kväfgas som Porlavattnet. Senare undersökningar hafva uppdagat, att Porlavattnet är ett kraftigt radioaktivt vatten. Under hösten 1896 ha genom artesisk brunnsborrning upptäckts nya källor, hvilka tillsammans gifva omkring 400000 liter per dygn. Enligt verkställd analys liknar detta vatten Patrikkällan, Porla starkaste källa. (Se även Wettergren Carl, Iakttagelser rörande Porla Brunn ...)

Porla Brunns Aktiebolag. **Om Porla-kur i hemmet.** Reklamfolder 4 sidor. Tryckt 1897.

Porsne, Tord et al. **Lummelundagrottan.** 1990. Turistguide häfte 52 sidor.

Prior, E. **Om det i bryggeriindustrien använda vattnet.** Svenska bryggareföreningens månadsblad. Årg. 14. 1899, sid. 303-312. (2)

Pripps bryggerier. **Vårt goda vatten.** 1992. Broschyr med 16 sidor.

Rausse, J, H. **Det kalla vattnet.** 1842. Häftad 201 sid. Översättning från andra tyska upplagan. På sid. 137 - 139 polemik mot hälsobrunnarna och därifrån distribuerat vatten. I stället förordas hemortens vatten där hälsans vatten finns.

Ramlösa Helsobrunn. **Fragmentariska anteckningar vid Ramlösa Helsobrunn.** 1843. Lund. Tryckt uti Berlingska Boktryckeriet, 1843.

Richert, J. G. **Om vattenledningar och vattenaflopp.** Stockholm 1869. 8vo. 6 vikta planscher.

Richert, J[ohan] G[ustaf]. **Om ozonbehandling af dricksvatten.** Förhandlingar vid Hälsovårdsföreningens i Stockholm sammankomster. Stockholm 1897, sid. 27-38. (2)

Richert, J. G. **Om sveriges grundvattenförhållanden.** 1911. Bok med 108 sidor och 10 planscher. Sid. 28-30 behandlar olika typer av källor.

Rietz, S. V. **Om kurmedlen vid Ronneby helsobrunnar samt deras indikationer.** [Akademisk afhandling. Lund]. Karlshamn 1896. 114 sidor. (2)

Ringström, Sven. **Från bergslag och bondebygd 1943.** Folkminnen från Noraskog – Källor. Örebro läns museums och hembygdsförbunds Årsbok 1943.

Ronander, C. W. H. **Carlsbader-, Embser-, Marienbader-, Eger-, Pyrmonter- och Spaa-Vattens nytta och bruk.** 1827. 73 sidor. (1)

Ronneby brunn 1705-1905. Minnesskrift utgifven av brunnsstyrelsen. Första häftet. Stockholm 1905, sid. 1-100. Andra häftet. Stockholm 1908, sid. 101-224. (2)

Rosén, Helge. **Jordälvar och märkliga källor i Kronobergs län.** 1932. Folkminnen och Folktankar 1932:1-2.

Rosenberg, J. O. **Rindö jernkällor.** Hygiea. Band 47. 1885, sid. 196-208. (2)

Rosenius-Högman, Ruth. **Sätra brunn genom tiderna.** Västerås 1962. 263 sid. (2)

Rudberg, Aug. **Offerkällor i Vestergötland.** Vestergötlands fornminnes-förenings tidskrift. Sjette och Sjunde häftena. 1893, sid. 1-6. (2)

Rudberg, Daniel. **Kort berättelse om Gillberga Surbrunn i Wermeland.** Så till dess uppfinnande, belägenhet och egenskap, som gjorde Curer. 1764. 72 sidor. (1)

Rydén, Bengt Erik. **Något om källor, särskilt Uppsalaåsens.** Upplands nations årsskrift 1977-78.

Sahlgren, Jöran. **Porla brunn.** Svenska Dagbladets söndagsbilaga 17/6 1923. (2)

Sahlgren, Jöran. **Porla brunn, en gammal offerkälla.** Fataburen. 1928, sid. 176-184. (2)

Scheffer, H. T. **Chemiske föreläsningar, rörande salter, jordarter, vatten, ...** utgifne [af Torbern Bergman]. Upsala 1775. [Om vatten: sid. 192-206.] (2)

Schein, Harry L. och Vahlne, Gösta. **Moderna synpunkter på klorering av vattenledningsvatten.** Nordisk hygienisk tidskrift. Band 30. 1949, sid. 257-272. (2)

Scholander, Erik och Wallis, Curt. **Undersökningar angående vattenfiltra.** Stockholm 1888. 61 sid. Hygiea. 1888. (2)

Segeberg, H. O. **Redogörelse för byggnadskontorets i Karlskrona verksamhet inkl. årsberättelse för vattenledningsverket för år 1933.** Karlskrona, 1934. 19 s. Häftad.

Selander, Edv. **Kort meddelande om Rindö jernkällor.** Hygiea. Band 44. 1882, sid. 210-213 (2)

SGU se Sveriges Geologiska Undersökning

Sidenvall, Jan. **Grundvatten i Uppsalatrakten.** A4-rapport 84 sid. Uppsala Universitet Kvartergeologiska institutionen 1970. Rapporten behandlar Uppsalas vattenförsörjning och den succesiva utbyggnade av denna från mitten av 1600-talet fram till 1970 samt källor i och kring Uppsala. Rapporten innehåller ett flertal kartor och profiler som belyser de hydrogeologiska förhållandena i och kring Uppsalaåsen på sträckan Storvad – Sunnersta.

Sjöberg, N. **Rituala bruk vid våra hälsokällor.** Fataburen. 1911, sid. 46-51. (2)

Skagersbrunn. **Skagersbrunn, Hälsobrunn och Vattenkuranstalt.** 1900. Trycksak 16 sidor. Dricksvatten erhåller Skagersbrunn i riklig mängd ur en på dess eget område befintlig mycket ymnig källa. Denna har samma temperatur som järnkällorna och ligger högt, att den genom nerlagda rörledningar med eget tryck verkar som vattenledning inom brunnsområdet. Anstalten har två järnkällor **Sjökällan** och **Skogskällan** med en temperatur av omkring 5 grader C. Sjökällan är känd och använd sedan urminnes tider. Enligt analys från Kemiskt Tekniska Byrån 1898 håller Sjökällan 41 mg/l kolsyrad järnoxidul och Skogskällan 87 mg/l. Järnhalten är större än vid Djursätra, Sätra, Loka, Ramlösa, Medevi och Lundsbrunn, samt närmar sig Porla (gamla källan med 45,3 mg/l). Sjökällan, den som egentligen användes, är överbyggd och förenad med en liten vattenbutik enligt trycksaken.

Skragge, Samuel. **Ett kort samtal om the för någre åhr sedan upfundne Surbrunnar wid Wijks-Berg i Upland och Salem sochn;** hållet mellan Hydrophilus och Misocrenes, och i ljustet framgfwit ... 1708. 56 sidor. Medbundet: **Sundhets reglor.** 27 sidor. (1)

Skragge, Samuel. **En kort Berättelse om the nyss upfundne Hälso-källor På skillnaden emellan Fläckiebo och Kijla Sochnar i Westmanland. ... [Sätra brunn]** Stockholm 1701. 72 sid. (2)

Smith, John. **Nyttige anmärckningar öfwer vattn ... at förekomma och bota mångahanda siukdomar, ...** Öfwers. af N. Boy. Stockholm 1731. 102 sid. (2)

Soem, C. **Kort Berättelse om Några särdeles Curer som I förledit åhr skedde Wid Medewi Hälso-Brunn.** 1727. 32 sidor.

Sommerville, M. **Fysisk geografi.** 1854. Bok Norstedt & S. 350 sidor. Sid. 285-288 behandlar källor bl. a. sägs ”En källa blifver intermittent, om den är af naturen så inrättad (som t. ex. en häfvet), att dess reservoir helt och hållet eller till en viss höjd måste vara fylld innan något vatten kan utrinna, samt att den, sedan detta börjat rinna, hastigare uttömmes än den hinner påfyllas; ty sedan den blifvit tömd, måste i sådant fall ett uppehåll inträffa till dess den ånyo blifvit fylld”.

Sondén, K. **Djursholms vattenledningsverk år 1915.** Tillhörigt Djursholms Aktiebolag. Illustrerad. Stockholm, 1916. (2),+ 21 s.+ 3 planscher, varav en utvikbar. Huvudsakligen om tillbyggnaden av vattentornet vid Djursholms slott. (Svenska Kommunal-tekniska Föreningens beskrivningar över kommunaltekniska anläggningar. Serie I: Vattenledningsverk. II.)

Sondén, Klas. **Några kemiska vattenanalyser av allmännare intresse.** Nordisk hygienisk tidskrift. Band III. 1922, sid. 65-71. (2)

Sondén, Klas. **Vad allmänheten bör veta om dricks- och hushållsvatten samt vattentäkter.** Hygienisk revy. Årg. 18. 1929, sid. 128. (2)

Sondén, Klas. **Vårt dricksvatten.** Hygienisk revy. Årg. 15. 1926, sid. 14. (2)

SSF Tidskriften Grottan: Ett flertal artiklar om **Lummelundagrottan 1972-1990**.

Stahre, Ludv. **Undersökning af Vesterbrunns helsovatten**. Hygiea. Band XXXVIII. 1876, sid. 404-417. (2)

Statens Offentliga Utredningar, SOU 1937:35. **Betänkande med förslag till lagstiftning om grundvatten m. m.** 1937. Häfte 145 sidor. På sid. 60 behandlas vatten som tillgodogöres från naturlig källa. I bilaga 2 finns en sammanställning av en enkät om vattenförsörjningen utsänd till samtliga städer (varav 108 erhöll vatten från egna verk), 38 köpingar, 113 municipalsamhällen, sinnessjukhus, lasarett och sanatorier.

Statens Offentliga Utredningar, SOU 1995:45. **Grundvattenskydd**. 1995. Häftad bok med 378 sidor. I bilaga 3 på sid. 4 nämns källor. Om källor behandlas på något annat ställe i boken har ej kontrollerats.

Steenhoff, Rolf. **Mineralvattenteknikens utveckling**. Apotekarnes Mineralvattens Aktiebolag 1875-1935. Minnesskrift. Stockholm 1935, sid. 125-170. (2)

Steenhoff, Rolf. **Om vatten och vattentäkter**. Stockholm 1934. 8 sid. Ur: Regler och råd rörande hygien och ordning inom läskedrycksindustrien. Stockholm 1934. (2)

Stenberg, Sten. **Några ord om källor i allmänhet med särskildt afseende på våra inhemska mineralkällor**. Stockholm 1866. 26 sid. [Ur: Svenska läkare-sällskapets nya handlingar. Ser. 2. D.] (2)

Stenberg, Sten. **Om bly- och zinkhalten hos hufvudstadens vattenlednings-vatten, som blifvit ledt genom rör af bly eller förzinkat jern**. Stockholm 1864. 2 sid. (2)

Sterving, Richard. **Helsingborgiana blandat med litet Ramlösa**. 1980. Häftad bok 135 sidor. Kapitel 5 sid. 79-90 har titeln "Historia om gamla Ramlösabrunn".

Stjerne, Oscar. **Sångerna om hemmet**. 1924. Bok 84 sidor. Diktsamling med en dikt kallad källan på sid. 41.

Stockholm. **Församlingarnes beslut i fråga om anläggandet af en vattenledning i hufvudstaden**. 1855. Häfte 28 sidor.

Stockholms nya vattenledningsverk vid Norsborg 1901-1905. 1906. Stockholm, Beckmans, 1906. 142 textsidor + 6 utvikbara planscher. 29x21 cm. Förlagets dekorerade klotband. Illustrerad i texten med fotografier och ritningar samt 6 utvikbara kartor och ritningar delvis i färg.

Stockholms stads byggnadschefs årsberättelse 1918, bilaga VI. **Berättelse öfver Stockholms vattenledningsverks verksamhet under år 1918**. Stockholm, 1919. (2),+ 69 s.+ 5 utvikbara tabeller. Häftad.

Stockholm Vatten. **Vattenverket 100 år 1861-1961**. Minnesskrift utgiven av Stockholms Gas-och vattenverk i samarbete med Stockholms stadsmuseum. Stockholm 1961. 90 sidor (2)

Strussenfelt, Alexand. Michaël. **Prof på vattnet utur Dammarne vid Landskrona, hvarifrån samma Stads brunnar hafva sina tillopp.** Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar. Vol. XXIII. 1762, sid. 151-157. (2)

Strömbäck, Per. **Vatten. Friskt vatten - god hälsa.** Orientering i vattenhygienens grunder. Stockholm 1954. 75 sidor. (2)

De **större samhällenas vattenförsörjning.** Vår föda. Årg. 7. 1955. Nr 7, sid. 25-28. (2)

Svanström, Ragnar. **Från hälsobrunn till vattenfabrik.** Apotekarnes Mineral-vattens Aktiebolag 1875-1935. Minnesskrift. Stockholm 1935, sid. 9-120. (2)

Swensk, John. **Brunnar, vakar och vattenledningar. Ett bidrag till kännedom om vattenförsörjningen i det gamla Stockholm.** Samfundet S:t Eriks årsbok. 1941, sid. 107-152. (2)

Svenska Turistföreningens Vägvisare. 23. **Helsingborg med Ramlösa** 1905 Häfte med 31 sidor och 2 kartor. Text på sid. 11-12 Hälsan med 3 källor: **Gamla källan** och **Nya källan** samt den 1890 genom 83 m djupborrning upptäckta **Sofiakällan** hörande till koksaltkällorna (i likhet med Kreuznach och Wiesbaden); Fri brunnsdrickning eftersom staden är ägare till källorna. Sofiakällan, med en salthalt af 1,42 %, springer fram ur de så kallade keuperbildningarna och har sin salthalt från dem. **Ramlösa-parken**, sedan gammalt ryktbar genom sin skönhet, begränsas i norr af en rätt brant ravin, i vars botten två järnhaltiga och en alkalisk källa upprinna. Då efter slaget vid Lund Karl den XI började belägringen af Helsingborg härjade sjukdomar i den svenska hären. Det var dessa sjuklingar som drucko ur ”Ramlösa källorna” och därav funno ”stor lisa”. Dessas hälsobringande kraft blev nu allmänt känd, och 1707 öppnades brunnen med Johan Jacob von Döbeln (farfar till hjälten i finska kriget) som dess förste läkare och intendent.

Svenska Turistföreningen. **Vilo- och kurorter i Sverige.** 1928. Bok 296 sidor med korta notiser om hotell, pensionat och kurorter. Finns även i upplaga från 1905 och troligen i fler upplagor.

Svenska Turistföreningen. **Resehandbok Gotland.** 1940. 5 uppl. Stockholm 1940.

Sveriges Geologiska Undersökning, SGU. **Geologiska och hydrogeologiska kartor i olika skalor över Sverige visande läget på kallkällor och mineralkällor.** Kartbladen började utges 1862. Källor finns markerade på jord- och bergartskartor. Kartorna finns redovisade i olika skalor. På hydrogeologiska kartor över vissa kommuner i skala 1:50 000 (Serie An) samt på hydrogeologiska länskartor (Serie Ah). Vid SGU finns även ett källarkiv där av SGU besiktigade källor förs in i arkivet dels på kartor i skala 1:50 000 dels på ”**KÄLLKORT**” där viktiga data som uppskattat flöde, smak och vissa vattenkemiska data som bestäms på plats införes. Även källans namn och till vilket vattendrag källflödet avrinner antecknas. Även finns vid SGU ett antal rapporter i Serie C där källor finns angivna. Dessa rapporter avses införas efterhand under respektive författarnamn i denna förteckning.

Sätt, at göra åtskilliga Watn drickbara, af Hr Monnet. Hushållnings Journal, För September Månad. 1776, sid. 45-47. (2)

Söderberg, Nils V. **Stadens brunnar**. Gotländskt arkiv. 1975, sid. 69-82. [Vattenförsörjning i Visby.] (2)

Söderköpings brunn. **Romantik hotel Söderköpings brunn**. Tryckår saknas. Färgfolder i ett vikt blad. Beskriver brunnens historia kortfattat och nuvarande verksamhet. Internetadress www.romantikhotels.com/soederkoeping. Ingen information ännu inlagd på hemsidan om S:t Ragnhilds källa och brunnens historia. Denna inleddes 1719. År 1774 fick brunnen kungliga privilegier av Gustav III.

Söderköpings brunn och bad. 1899. Broschyr. Stockholm, Centraltryckeriet 1899

Söderköpings brunn och bad. 1926. Broschyr. 8 sid. Stockholm, Hasse W. Tullbergs boktryckeri.

Söderström, Mats L. **Inventering av skyddsvärda källor i Göteborgs och Bohuslän**. 1987 Rapport. Länsstyrelsen Naturvårdsenheten. Beskrivning och klassificering av 25 källor i Bohuslän.

Söderwall, Emil. **Ronneby. Dess helsobrunnar och bad. Handbok för kurgäster**. 1879. 96 sidor. (1)

Söderwall, Emil. **Genmäle angående Ronnebyvattnet**. Upsala läkareförenings förhandlingar. Band XV. 1879-1880, sid. 131-136. (2)

Söderwall, Emil. **Om Ronneby helsobrunnar**. Lund 1881. 36 sidor. (2)

Tawast, Johan H. **Beskrifning på en enkel Vatturenings-Machin som med förmån blifvit nyttjad i Stralsund 1804**. Kongl. Vetenskaps Academiens nya Handlingar. Tom. XXVII. 1806, sid. 198-202. (2)

Tell, Leander. **Underjordens vackra värld**. 1955. Bok 155 sidor. Boken behandlar både utländska och svenska grottor samt grottforskningen kring dessa. Många litteraturreferenser både svenska och utländska finns. Bl. a. nämns Urban Hjärnes besök vid Lummelundagrottan som Kronans utsände och Linnés besök där 1741 samt deras av Henrik Munthe bekräftade iakttagelser i den inventering över Sveriges strandgrottor som Munthe gjorde på uppdrag av Jordbruksdepartementet och som redovisades 1920. (se Munthe). Tell redovisar sina och andras undersökningar av Lummelundagrottan. Tell nämner vidare några andra underjordiska vattendrag på Gotland bl. a. i den miniatyrkanjon som bäcken med vattenfallet bildar i parken bakom Visborgs slottsruin där källor mynnar i kalkväggen ovanför bron vilka enligt Tell tyder på okända håligheter. Vidare i klinten vid den utdikade Hästnäs myr. Den högre upp liggande myren avvattnas av en underjordisk bäck. Inuti berget antager Tell att bäcken delar sig, dels i en källa i slutningen till Lucyhill, dels i grottan vid den s.k. Kolens kvarn. Vatten rinner ständigt ur källan och genom grottan, ett gott kristallklart vatten enligt Tell. Grottan är en 13 m lång vattenfylld gång, omkring 1 m bred och lika hög samt med ett vattendjup på omkring lika mycket.

En grotta som också redovisas är Balsbergsgrottan. Linné besökte grottan 1749. Den uppmättes först av en löjtnant Wasser. Kartan finns redovisad av von Liewen i Vetenskapsakademins handlingar 1752. Liewen meddelade att kalksten brutits i grottan men att största delen av gångarna är naturens eget arbete. Vattnet i Råbelövs sjö angavs stå några

alnar under vattnet i gruvan. Gerhard De Geer undersökte grottan 1885 och konstaterade att temperaturen inuti grottan i såväl vattnet som luften var + 7 gr. 1933 besökte De Geer ånyo grottan och uppmätte den 10 januari +5 gr i den yttre salen och + 7 gr i den inre. Till geologkongressen 1910 togs fram en karta och upptogs en särskild ingång längre upp på Balsberget. Beril Hanström har beskrivit grottan 1934 och 1947. I von Liewens beskrivning står ”Uti grufvan finnes en källåder, som springer utur sjelfa kalkbäret, hvars vatten, då det är mindre högt, än nu för tiden, skal vara rätt godt och utan kalksmak”. De Geer har framhållit att gångarna möjligen eroderats av källådror. Gislen och Hanström har fömenat att det i gångarna uppträdande vattnet skulle vara enbart insipprande och uppsamlat regnvatten. Tell som gjort ett flertal undersökningar av grottan och redovisar den undersökta delen av grottan i plan och profil och varit inne ett 60 tal meter från ingången Tell omnämner att vid ett tillfälle vid undersökning av den inre salen hade han letat sig ner till ett slukhål som befanns fyllt med vatten. Efter en matrast utanför grottan fann han bevis på att Balsbergsgrottans vattensystem ej var så självklart eftersom när han återvänt till det nyupptäckta slukhålet, var detta tomt. Detta övertygade Tell om att det rör sig om ett underjordiskt vattensystem och vattentömningen av slukhålet kan röra sig om en sifoneffekt. En sådan effekt har beskrivits vid en periodiskt strömmande bäck av Tullström vid en undersökning nära Slite. (se Tullström).

Tell, Leander. **Grottor i Sverige**. 1963. Häfte 72 sidor. Suppl. 1, 1966. Häfte 20 sidor. Suppl. 2, 1970. Häfte 56 sidor. Suppl. 3, 1974. Häfte 79 sidor.

Tell, Leander. **Lummelundagrottorna**. 1960. Häfte 32 sidor. (se även Porsne)

Tersmeden, Petrus. **Sätra brunns krönika 1700-1915**. Upsala 1916. VII, 297 sidor. (2)

Thomasson, Sigurd. **Surbrunn -Glädjekälla, Ystads Folkets Park 1896-1946**. 1946. Häfte med 45 sidor. Minnesskrift. På sid. 7-9 beskrivs källan och ”Surbrunns” tillblivelse. År 1746 fann Fredrich Rossou ca 1000 steg utanför staden en rik källåder. Det var på högra sidan om landsvägen från Österport till Norramöllebacken (Jakobsbergsbacken) på en liten plan i själva slutningen. Då Linné under sin skånska resa besökte Ystad besiktigade han även källan och gav den vitsordet att ”vattnet hade en frisk åder, var lättdrucket, hölt ett tämmelig godt surbrunnsvatten och befanns ej hålla någon oart”. Allt enligt minnesskriften. En bild av en målning av Surbrunn 1891 visas liksom en bild av den kring år 1926 återupptagna källan. Nu (1946) har den dock ”tappat sugen” enligt bildtexten.

Thorvall, H. **Sätra hälsobrunn**. Västerås 1908. 12 sidor. (2)

Tjerneld, Staffan. **Hundra år i badet. Stochholms badhus AB. Sturebadet 1867-1967**. Häfte 32 sidor. På sid. 23 omnämns den brunn vid badet som var i bruk ännu på 1950-talet och som i skriften anges ha haft en vattentemperatur på 10 grader året om.

Topographisk och Chemisk underrättelse om de på Kongl. Djurgården varande Hälsokällor. Läkaren och naturforskaren. Band VIII. Stockholm 1787, sid. 230-242. (2)

Tornehed, Stig. **Byns källor**. 1948. Nordhalländsk jul.

Tornehed, Stig. **Källor i dikt, myt och verklighet**. 1984. Algutsbodaboken VI.

- Tornehed, Stig. **Om källor i Torsås by**. 1984. V Torsås-Kalendern 1984.
- Tornehed, Stig. **Källorna i Kronobergs län inventeras**. 1985. I Varend och Sunnerbo 2.
- Tornehed, Stig. **Källor i Alvesta kommun**. Norra Allbo Hembygdförenings årsbok 1991.
- Tornehed, Stig. **Källor i Alvesta kommun**. 1991. Värendsbygder 1991.
- Tornehed, Stig. **Källor i Kronobergs län**. Omistliga värden i naturen och kulturlandskapet. 1993. Sydsmåländsk natur IV.
- Tornehed, Stig. **"Jag fanns långt före ditt släkte"**. Med teckningar av Björn Gidstam. 1997. Urshults Krönika.
- af Trampe, Jan Åke. m. fl. **Evedal - en källa för hälsa och glädje**. 1978. Häfte 12 sidor. Lionklubbarna i Växjö i samarbete med Smålands Museum.
- Tranaeus, Johan Gottskalck. **Medewij Suurbrunnars märkwärdige Curer**, på desse tre sista åhren, igenom Gudz Nåd och wälsignelse uti swåra och långsamma Siukdommar skiedde, antecknade och fulföljde. 1690. 86 sidor. (1)
- Troedsson, T. Gustaf. **Undersökning av möjligheten att erhålla grundvatten från Hälsingborgstraktens berggrund**. 1934. Häfte 30 sidor med 10 planschbilagor varav en geologisk karta i färg. Några källor finns dock ej inlagda på kartan. Inledningsvis beskrivs översiktligt några källor i Hälsingborgsområdet.
- Trofast, Jan. **Jacobus Berzelius**. 1992. Bok 96 sidor illustrerad. Förlagsband med Berzelius på framsidan. Sid. 10-54 om Medevi brunnsvatten och något om Loka brunnsvatten. (se även Bernhard)
- Trolle, Alice. **Från Östergötland**. 1918. Bok 232 sidor. Kapitel kallat "Från Medivi brunn" sid. 165-173 med foton.
- Tullström, Helge. **Hydrogeologiska förhållanden inom Slite köping på Gotland**. SGU ser C 538. 1956.
- Tyler, C. **Sydsvenska kalkkärr**. Hävd i gången tid och skötsel förslag för framtiden. 1981. Meddelanden från Växtekologiska institutionen Lunds universitet 47. Lund.
- Törnell, Gottfrid. **Dricksapparat med uppspringande stråle för skoler, där vattenledning saknas**. Stockholm 1915. 3 sidor. Allm. Sv. Läkartidn. 1915. (2)
- Törnell, Gottfrid. **Om skolbägare**. Allmänna svenska läkaretidningen. Årg. 1. 1904, sid. 521-524. (2)
- Utkast af det som bör efterses vid undersökning af en mineral-brunn**. U. o. u. å. (2)

Ullén Inga, Ranheden Håkan, Eriksson Thomas och Engelmark Roger. **Om brunnar-Arkeologiska och botaniska studier på Håbolandet**. 1995. Häfte 80 sidor.
Riksantikvarieämbetet Arkeologiska undersökningar Skrifter nr:12.

Upsala. **Betänkande angående Anläggandet af en Vattenledning i Upsala**. 1862.

Waadén, J. A. **Vatten-taxa för Stockholms vattenledning, att gälla tills vidare, samt reglemente för vattenledningens begagnande, af Vattenlednings-öfverstyrelsen fastställda d. 23 april 1860**. Stockholm, 1860. 8:o. 15 s. Häftad.

Walldén, J. A. **Wattenlednings-frågan, eller åtskilliga ledarmöters af Kungsholms församling besvär öfwer socknestämmobesluten i frågan, jemte förklaringar och påminnelser**. Stockholm, 1855. 36 s. Häftad.

Waldén, Bertil. **Loka. En kunglig hälsobrunns krönika**. 1940. Bok 139 sidor.

Waldén, Bertil. **Anhållan om fridlysning enligt naturskyddslagen av naturminne. (Källor vid Östa kvarn)**. Skrivelse daterad 12/11 1959. Inkom Västerås Landskansli 24/2 1960.

Waller, J. **Analys på Porla vatten**. Stockholm 1876. 36 sidor. Även i "Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens Förhandlingar. Årg. 8. 1876, sid. 15-44". (2)

Waller, J. **Analys på Ronnebyvatten**. Öfversigt af Kongl. Vetenskapsakademiens förhandlingar. Lrg. 36. 1879. N:o 22. 38 sid. (2)

Waller, Carl Jakob. **Undersökning af vatten från nya (De Geerska) källan vid Ronneby, upphemtadt i maj 1880**. Karlskrona 1880. 8 sidor. (2)

Waller, Carl Jakob. **Undersökning på mineralvatten från den på ett hundra meters afstånd från De Geerska källan belägna brunnen vid Ronneby**. Karlskrona 1880. 6 sidor. (2)

Wallerius, Johan Gotschalk. **Hydrologia, Eller Wattu-Riket, Indelt och beskrifet, Jämte Anledning Til Vattuproffvers anställande**. Stockholm 1748. 134 sidor. (2)

Wallerius, Johan Gotschalk. **Wälmente tanckar om Dannemarcks Hälsö-brunn, som är ¾ mil öster uth ifrån Upsala i Dannemarks sochen belägen...** Stockholm 1737. 50 sidor. (2)

Wallin, Ulla-Britta. **Vila vid denna källa**. Om kurorter, vård- och semesteralternativ. 1979. Rabén & Sjögren.

Wawrinsky, R. **Hvilka fodringar bör ställas på källan till en stads vattenledning?** Hygiea. Band 52. 1890, sid. 705-729. (2)

Vejde, P.G. **Grennaforssa brunn**. 1940. Värendsbygder 1940.

Welin, Sanfrid. **Skara källa**. 1948. Häfte 15 sidor.

Wesenberg-Lund, Elise. **Zoologisk trädgård i ett vattenglas. Vad som inte får finnas i dricksvattnet.** Värld och vetande. Årg.1953, sid. 50-57. (2)

Westberg, Nils. **Konsumtionsvatten.** Svenska bryggareföreningens månadsblad. Årg. 58. 1943, sid. 347-364. (2).

Westerberg, Nils. **Om vattenledningar.** Stockholm 1916. Sid. 22, geologisk sektion visande källa. Sid. 41, figur visande intag för källa.

Wettergren, Carl. **Iakttagelser rörande Porla brunn och dess verkningar samt råd för kurgäster.** Stockholm 1883. 127 sidor. **Gamla källan** ligger ungefär på brunnsplanens midt. Den är infattad af på hvarandra lagda kullerstenar och täckt af en större fyrkantig stenskifva med en i midten befintlig öppning för upphemtning af vatten samt ytterliare skyddad af ett på åtta väldiga pelare hvilande, med brunns-salongen sammanbyggt tak. Vattnet som uppspringer i en mängd af ungefär 0,5 liter i minuten, afledes genom en trumma af glaserade lerrör till en omkring 60 m från källan anlagd träreservoir invid badhuset, som härifrån fyller en del af sitt behof. Afståndet från vattenytan till källans botten är 1,1 meter. Denna senare utgöres af sand, blandat med ur vattnet avsatt ockra. Lemnas källan orörd någon tid. öfverdrages äfenledes vattenytan vid beröring med luften af en rödbrun ockra. Upphemtas vatten så försigtigt att ej något af den på ytan afsatta ockra medföljer, är de fullkomligt klart, temligen starkt guldfärgadt och har en i första ögonblicket svag, men snart framträdande och ihållande stark jernsmak. Från källans botten fortgår en ständig utveckling af gas, som i större och mindre blåsor uppstiger till vattenytan. Amanuensen, fil kand Knut Ångström har under 1882 mätt källans temperatur som varierade mellan som lägst 5.0 grader (15 mars) till som högst 7,9 grader (sept-okt).

Den andra till drickning använda källan är den 1874 vid sprängning för anläggande av reservoir, afsedd för badhuset upptäckta **Patrikkällan**, belägen 267 meter vester om gamla källan. Då apotekar Waller, som var närvarande vid denna sprängning, fann detta vatten ega öfver 50 proc. större jernhalt, än gamla källan, blef det föremål för välgrundade och oväntade förhoppningar, som manade bolaget att till denna källas upptagande, förseende med pumpinrättning, en nätt öfverbyggnad och en omgivade inhägnad plantring offra under åren 1874-78 en summa af 3227 kronor. För dess rikliga vattentillopp af 60-70 liter i minuten - således mer än dubbelt mot den gamla - är dels sprängd, dels murad en resevoir af 26200 liters rymd, från hvilken går en ledning till badhuset.

Den under hotell II liggande, 1873 upptäckta **Tuppenhofskällan** användes endast för servering vid badhuset och lemnade endast 19-20 liter i minuten.

Den 207 meter söder om gamla källan inuti en björkdunge liggande **Hästkällan** är enligt en ganska vanlig uppgift platsens tidigast anlidade källa. Enligt en af ingenjör Elzvik 1830 öfver platsen uppgjord karta nämnes en källa på denna punkt, ”**Gravaders** eller **Drängstu-källan**. Vattentilloppet är 9-10 liter i minuten. Från vattenytan till källans botten är det 1,3 m. I skriften finns en geologisk beskrifning av Edvard Erdmann daterad 7 jan 1883 med en geologisk karta i färg.

Wickman, Daniel. **Prof, anstälte vid en källa å Södermalm, belägen vid Cattuns-tryckeriet, ...** Vecko-skrift för läkare och naturforskare. Band VI. Stockholm 1785, sid. 313-315. (2)

Victorin, Eric. **En kort berättelse Om den i Wärmeland och Grythytte Sochn belägna och för några åhr sedan upfunna Looka Hälso-brun ...** Stockholm 1727. 58 sidor. (2)

Victorin, Eric. **En kort Berättelse om den i Wärmeland och Grythytte Sochn belägna, och för några år sedan upfunna Looka Hälso-Brun.** Med de omständigheter och anmärkningar, som af erfarenheten desse twänne förledne åhren kunnat inhämtas; Samt för hwilka siukdomar watnet förnämligast tienar, hwar uppå En kort Förteckning, tillika med någras egenhändigade der om gefna skiffteliga Berättelser. 1727. 58 sidor. (1) **Continuation af Kort Berättelse om de curer, som wid Looka Hälso-Brunn desse twänne förflutne åhren 1727 och 1728 äro gjorda,** Tillika med Någras egna skrifteliga Berättelser. 1729. 88 sidor. (1)

Wigelius, Sven. **Utförliga och säkra underrättelser rörande den ryktbara Helsokällan i Bottnaryd, när Jönköping.** Profetissans föregifna uppenbarelse om detta wattens undergörande kraft samt de hittills försporda verkningarne af dess begagnande. 1818. 19 sidor. (1)

Winqvist, Gustav. **Ground water in swedish eskers.** Kungl. Tekniska Högskolans Handlingar Nr 61 1953 91 sid. Skriften redogör bl.a. för källor vid tre grusåsar Uppsalaåsen, Malmsjöåsen och Umeåsen. Källor kring Uppsala och norr därom upp till Dalälven redovisas. Största uppgivna flöde på denna sträcka av Uppsalaåsen anges för Hospitalskällan (130 l/s) vid en mätning 1868 d. v. s. före vattenuttagen för Uppsala började minska flödet i denna källa. Vid Källtorp i Malmsjöåsen finns långvariga mätningar och första mätning skedde 1901 då flödet uppmättes till 20 l/s, under vintern 1927-1928 varierade flödet mellan 16,5 –27,5 l/s och under 1945 när det var ovanligt stor tillgång på grundvatten var flödet 40 l/s samtidigt som pumpning skedde med 30 l/s. Slutligt diskuteras grundvattentillgången i närheten av källplatsen Gubbänget i Umeåsen.

Wikström Joh. Em. **Öfversigt av Stockholmstraktens Natur- Beskaffenhet.** 1839 Bok 423 sid. Tillägg 28 sid. På sid 46 t. o. m. 49 redogöres för Stockholmsområdets källor och brunnar.

Wilcke, Johan Carl. **Anmärkningar, Om Vattu-Profvare, och en ny Inrättning, däraf.** Kongl. Vetenskaps Akademiens Handlingar. Vol. XXXI. 1770, sid. 270-286. (2)

Wilcke, Johan Carl. **Nytt sätt at mäta vatten med Luft-Syra.** Kongl. Vetenskaps akademiens nya handlingar. Tom. III. 1782, sid. 169-177. (2)

Wimmerstedt, A. **Chemisk undersökning af Medevi helsovatten.** Akademisk afhandling ... [Lund]. Lund 1866. 28 sidor. (2)

Worm Müller, Jakob. **August Alméns skrift og mineralvandfabrikerna i Christiania.** [Svar på: Almén, A. Jemförelse mellan naturliga och konstgjorda helsovatten ... 1874.] Cristiania 1874. 50 sidor. (2)

Wretlind, E[rik]. **Hvad skola vi dricka?** [Om vatten.] Stockholm 1892. 15 sidor. (2) 8

Wählin, A. M. **Bref till Utgifvaren om Medevi Hälso-Brun.** Vecko-Skrift för läkare och naturforskare. Band VII. Stockholm 1786, sid. 7-33. (2)

Wählin, Andreas Mag. **Kort afhandling om den wid Jönköping år 1763 uptagne Helsobrunnen Mahredahls Helsobrun kallad.** Jönköping 1764. 32 sidor.(1)

Wårby Hälsobrunn. **Underrättelse om Wårby hälso-bruns, ... med mehra , beskaffenhet, ...** Stockholm 1725. 16 sidor. (2)

Ygge, B. **Källorna i Kallebäck.** Pripps bryggerier AB 1976. Häftad 83 sidor. Tryckt i 1000 ex.

Zade, Beatrice. **Djurgårdsbrunn – var katolsk offerkälla.** Vi. Årg. 28. 1941. Nr 1, sid. 8; 15. (2)

Zander, Emil. **Söderköping Brunn och Bad 1926.** Reklamskrift 8 sidor. Tryckt 1926.

Zander, Waldemar. **Underrättelser om Medevi helsobrunnar o. Bad.** Stockholm 1887. 24 sidor. (2)

Åberg, Alf. **Ramlösa. En hälsobrunns historia under 250 år.** Göteborg 1957. 195 sidor. (2)

Åberg, Ernst. **Om Stockholms vattenledningsvatten med anledning af diskussionen i Helsovårdsföreningen.** Stockholm 1882. 1 blad. (2)

Åström, L-E. **Grottor i Sverige.** 1989. Känn ditt land. STF.

Östman, G. m. fl. **Norrköpings stads vattenverk 27 jan 1945.** Skrift accentuerande drifttagning av nya vattenverket efter 70 års drift av det gamla verket. Historik från slutet av 1700-talet. Angående stadens tidigare vattenförsörjning citeras Sundelius som i "Norrköpings minne" anger följande angående vattenförsörjningen i slutet av 1700-talet. (sid 6).

1784 Pump anlades på Gamla torget enl. Fr. Hertzman i beskrivning över Norrköpings stad (sid 6).

1795 Nybergska pumpen vid Mässingsbron.

1796 Pump i hörnet av Präst- och G. Rådsgatorna.

1797 Två pumpar vid Bergsbron.

BRUNNSLIV

Brunnsmusik som för hundra år sedan. Oktetten Ehnstedts Efr. (kassett Marcia MDC 201 Dokumentär).

Vid denna källa. Oktetten Ehnstedts Efr./Stockholms hemvärnsoktett. Caprice CAP 21529.

BRUNNSORTER UTANFÖR SVERIGE

Buchanan, Brenda J. **Bath history Volume VI 1996.** Häftad bok med 176 sidor.

Ekström, Per Olof. **Hälsokällornas land Rumänien.** 1975. Bok med 239 sidor. Rikligt med bilder.

Green, Maureen och Green, Timothy. **The good water guide.** The world's best bottled water. 1985. Bok 172 sidor. Rosendale Press, London, Great Britain 1985.

Kastman, Karl. **Geografiska bilder**. 1868. Bok 414 sidor, bl. a beskrivs Karlsbad på sid. 142-146.

Mee, Arthur. **Bath**. Häftad 52 sidor. Något litet om de romerska baden och deras restaurering.

Sipöcz, Ludwig. **Karlsbad, dess källor och källprodukter**. ... Karlsbad. Stockholm 1897. 55 sidor. (2)

Stålhane, Henning. **Gustaf III:s resa till Spa 1780**. 1939. Bok 268 sidor med 11 planscher och 2 kartor.

Bilder av källor och brunnar

Mörkeklevs grotta och källa. Litografi ca 1840. Troligen Sverige framställt i teckningar. Av G. H. Mellin.

S:t Sigfrids källa vid Husaby. Litografi ca 1840. Troligen Sverige framställt i teckningar. Av G. H. Mellin.

Scene d'hyver a Stockholm. Visar pumpning ur brunn vid eller i Stallkanalen till hästdragen vattentunna. Okänt ursprung.

Färgbild (vykort) över **Djurgårdsbrunn** kring 1900.